

ELÄKETURVAKESKUKSEN
TUTKIMUKSIA

Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2017

KATI AHONEN
LIISA-MARIA PALOMÄKI
ANU POLVINEN

ELÄKETURVAKESKUKSEN
TUTKIMUKSIA

Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2017

KATI AHONEN
LIISA-MARIA PALOMÄKI
ANU POLVINEN

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 029 411 20 • Faksi 09 148 1172

Pensionskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Telefon 029 411 20 • Fax 09 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland

Phone +358 29 411 20 • Fax +358 9 148 1172

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy

Helsinki 2018

ISBN 978-951-691-293-9 (nid.)

ISBN 978-951-691-294-6 (PDF)

ISSN 1236-3049 (painettu)

ISSN 1798-7482 (verkkajulkaisu)

SAATE

Eläketurvan riittävyden ja eläkkeensaajien toimeentulon tutkiminen on Eläketurvakeskuksen tutkimustoiminnan keskiössä. Eläkeläisten toimeentuloa on pääsääntöisesti tarkasteltu objektiivisten mittareiden kautta. Tyypillinen toimeentulon objektiivinen epäsuora mittari on tulot, kun taas esimerkiksi kulutuksen tutkiminen on tavanomainen suora mittari. Tutkimustoimintaa subjektiivisesta toimeentulon kokemuksesta on ollut vähän. Kokemuksellista puolta on kuitenkin tällä vuosituhannella painotettu aikaisempaa enemmän toimeentulon tutkimuksessa. Eläketurvakeskuksen tutkimusohjelmaan vuosille 2015–2019 kirjattiin tavoite toteuttaa ensimmäinen laaja eläkeläisväestölle osoitettu kyselytutkimus, jossa kartoitetaan eläkeläisten toimeentuloa ja taloudellista hyvinvointia. Tavoitteena on saada monipuolisempaa tietoa eläkeläisten toimeentulosta.

Kyselytutkimuksen toteuttaminen on monivaiheinen ja pitkä prosessi. Eläketurvakeskus käynnisti tutkimushankkeen vuonna 2016. Ensimmäisessä vaiheessa toteutettiin kartoitus olemassa olevista toimeentulokyselyistä. Esiselvityksen teki tutkimusassistentti Kristiina Tuominen. Kyselylomake suunniteltiin vuonna 2017. Sen toteuttamiseen osallistuivat Kati Ahonen, Noora Järnefelt, Jyri Liukko, Satu Nivalainen, Liisa-Maria Palomäki, Anu Polvinen ja Mervi Takala. Lomaketta testasi noin 30 eläkkeellä olevaa henkilöä. Lisäksi lomake lähetettiin eläkeläisjärjestöille kommentoitavaksi. Tutkimuksen otoksen muodosti tilastotutkija Tuula Kyyrä keväällä 2017. Kyselyn postituksesta ja tallentamisesta vastasi Tutkimustie Oy syksyllä 2017. Tähän työhön saatiin arvokasta tietoa ETK:n hallinto-osaston Päivi Hautamolta. Ekonomisti Janne Salonen liitti tutkimusaineistoon rekisteritietoja.

Tutkimushankkeen ensimmäiset tulokset julkaistaan tässä tutkimuksessa, jonka tekemiseen ovat osallistuneet Kati Ahonen ja Liisa-Maria Palomäki sekä Anu Polvinen, joka on vastannut aineiston katoanalyysistä. Julkaisuassistentti Merja Raunis on taittanut ja viimeistellyt tutkimuksen julkaisukuntoon.

Kiitos kaikille hyvästä työstä ja erinomaisesta yhteistyöstä. Kiitos tutkimushankkeen toteutumista kuuluu myös kyselyyn vastanneille 2 909 eläkkeensaajalle. Kyselyssä saatiin huikea 73 prosentin vastausaste.

Susan Kuivalainen

Tutkimusosaston osastopäällikkö

TIIVISTELMÄ

Tutkimus tuottaa monipuolisesti tietoa eläkeläisten toimeentulokokemuksista ja täydentää objektiivisten mittareiden, kuten tulojen ja kulutusmenojen, antamaa kuvaa eläkeläisten toimeentulosta. Tutkimuksessa tarkastellaan muun muassa eläkelajin, tulojen ja koetun terveydentilan yhteyksiä siihen, miten rahat riittävät tavanomaiseen kulutukseen, mihin jäljelle jäävää rahaa käytetään, millaisiin menoihin toimeentulovaikeudet kohdistuvat ja millaisesta kulutuksesta on jouduttu tinkimään. Tutkimus perustuu syksyllä 2017 kerättyyn kyselyaineistoon, mikä kohdentui 55–85-vuotiaisiin vanhuus-, työkyvyttömyys- ja osatyökyvyttömyyseläkeläisiin. Vastausprosentti oli korkea (73 %).

Noin puolet eläkeläisistä koki jonkinasteisia toimeentulovaikeuksia

Vajaa puolet eläkeläisistä (45 %) koki vaikeuksia (pieniä vaikeuksia, vaikeuksia, suuria vaikeuksia) tavanomaisten menojen kattamisessa. Lisäksi puolella (49 %) oli vaikeuksia kattaa välttämättömäksi katsottavia menoja (ruoka, asuminen, lääkkeet, terveydenhoito, kulkeminen ja tietoliikenne). Edelleen puolet eläkeläisistä (53 %) ilmoitti joutuneensa tinkimään rahan puutteen vuoksi kulutuksestaan. Kolmasosa (33 %) kertoi, ettei heille jäänyt rahaa välttämättömyysmenojen jälkeen.

Viidennes eläkeläisistä oli joutunut tinkimään välttämättömyyskulutuksesta

Noin viidennes eläkeläisistä koki astetta haastavampia toimeentulovaikeuksia. 21 prosenttia eläkeläisistä kertoi, että jonkun välttämättömyysmenon kattamisessa oli vaikeuksia (vaikeaa tai erittäin vaikeaa) ja saman verran (20 %) oli joutunut tinkimään ruokaan, lääkkeisiin, terveydenhoitoon tai kulkemiseen liittyvistä menoista. Tyypillisin välttämättömyysmeno, joiden kattamisessa vastaajat kokivat vaikeuksia, oli terveydenhoito ja lääkkeet. 12 prosenttia eläkeläisistä oli joutunut tinkimään näistä menoista taloudellisten syiden takia.

Vajaalla kymmenellä prosentilla vakavampia toimeentulovaikeuksia

Yhdeksän prosenttia eläkeläisistä kertoi, että heillä oli vaikeuksia (vaikeaa tai erittäin vaikeaa) kahden tai useamman välttämättömyysmenon kattamisessa. Sa-

man verran (9 %) ilmoitti joutuneensa tinkimään vähintään kahdesta välttämättömyysmenosta, jotka liittyivät ruokaan, lääkkeisiin, terveydenhoitoon tai kulkemiseen. Joka kahdeskymmenes (5 %) eläkeläisistä kertoi, että heillä oli suuria vaikeuksia kattaa tuloillaan tavanomaisia menojaan.

Kolmasosa käytti säästöjään välttämättömiin menoihinsa

Vajaa puolet (47 %) vastanneista oli käyttänyt välttämättömiin menoihinsa tulojensa lisäksi muita rahoituskeinoja. Yleisimmin käytettiin säästöjä (32 %), lainaa oli ottanut joka kymmenes. Muiden rahoituskeinojen käyttö oli harvinaista. Esimerkiksi toimeentulotukea kertoi käyttäneensä ainoastaan kaksi prosenttia eläkeläisistä.

Pienet tulot ja terveysongelmat olivat yhteydessä toimeentulovaikeuksiin

Pienituloisilla ja terveytensä heikoksi kokevilla oli muita useammin toimeentulovaikeuksia. Huono terveys lisää oletettavasti terveysmenoja, jolloin muuhun kulutukseen jää vähemmän rahaa. Tämä näkyi myös eläkelajikohtaisessa tarkastelussa, sillä työkyvyttömyyseläkeläisten kokemukset toimeentulosta olivat selvästi muita eläkeläisiä heikompia. Myös yksinasuvien toimeentulokokemukset olivat yhdessä asuvia heikompia, mikä liittyy pitkälti yksinasuvien yhdessä asuvia korkeampiin elinkustannuksiin. Tulokset vahvistavat siten aiempien tutkimusten tuloksia: toimeentulo on heikointa pienituloisilla, työkyvyttömyyseläkeläisillä, yksinasuvilla ja terveytensä huonoksi kokevilla.

Toimeentulo koettiin myös helpoksi

Samalla kun noin puolella eläkeläisistä oli ainakin jonkinasteisia toimeentulovaikeuksia, noin puolet eläkeläisistä koki toimeentulonsa tarkasteltujen kysymysten valossa ainakin kohtuullisen helpoksi. Kahdelle kolmasosalle eläkeläisistä jäi rahaa välttämättömyysmenojen jälkeen ja 40 prosenttia eläkeläisistä kertoi säästävänsä. Toimeentulon helppous on yhteydessä keskimääräisiin tai niitä korkeampiin tuloihin. Tulosten merkitys näkyy myös siinä, että yhdessä asuvien koettu toimeentulo oli yksinasuvia parempi. Myös hyvä terveys liittyy myönteisiin toimeentulokokemuksiin.

SUMMARY

This research provides a large array of information on Finnish pensioners' perceived economic welfare and complements data based on objective indicators such as income and consumption expenditure. Areas of specific interest include how type of pension benefit, income and perceived health are associated with the adequacy of income for usual expenses; the spending of any money that is left over; and areas of spending where pensioners have had difficulty making ends meet and where they have been forced to cut back. The research is based on a survey conducted in autumn 2017 among old-age, disability and partial disability pension recipients aged 55–85. The response rate was high at 73%.

Around half of pensioners reported financial strain

Less than half of the respondents (45%) reported difficulty (some difficulty, difficulty, great difficulty) paying usual expenses. Just under half (49%) had difficulty meeting necessary expenses (food, housing, medicines, health care, transport and communications). Furthermore, over half (53%) said they had had to cut back on spending because of lack of funds. One-third (33%) said they had no money left after paying for necessities.

One-fifth of pensioners had had to cut back on necessities

Some one-fifth of pensioners were financially more strained. One-fifth (21%) said they had had difficulty (difficult or very difficult) meeting some necessary expense, and the same proportion (20%) had been forced to cut back on spending on food, medicines, health care or transport. The essentials where the respondents most typically reported difficulty were health care and medicines: 12% of pensioners had had to cut back on spending on these for financial reasons.

Less than one in ten reported more serious financial difficulty

Nine per cent of pensioners said they had had difficulty (difficult or very difficult) meeting two or more necessary expenses. The same proportion (9%) reported that they had had to cut back on at least two essentials, i.e. food, medicines, health

care or transport. One in 20 pensioners (5%) said they had had great difficulty meeting basic expenditure needs.

One-third used savings to meet necessary expenses

Just under half of the respondents (47%) had resorted to other sources to finance necessity expenses. The most common such source was personal savings (32%). One in ten had taken out a loan. The use of other sources was very rare. For example, just 2% of pensioners said they had resorted to social assistance.

Low income and health problems associated with poorer perceived economic welfare

Low income earners and people with poor perceived health were financially strained more often than others. Poor health presumably drives up health expenditure, leaving people with less money for other spending. This was also reflected in the analysis of spending by type of pension benefit in that perceived economic welfare was clearly poorer among disability pension recipients than other pensioners. Likewise, people who lived alone reported poorer perceived economic welfare than those who lived with others, which largely has to do with their higher costs of living. Our results therefore confirm earlier findings: perceived economic welfare is weakest among low income earners, disability pension recipients, people living alone and people with poor self-reported health.

Some pensioners comfortable in financial terms

At the same time as around half of all pensioners said they experienced financial strain, half reported that they were at least reasonably comfortable in financial terms, based on the items queried. Two-thirds said they had money left over after they had paid their necessity expenses, and 40% said they put money aside in savings. Being comfortable in financial terms is associated with average or higher than average income. The importance of income is also reflected in the finding that people who lived together with others reported better perceived economic welfare than those who lived alone. Good health is also associated with positive perceived economic welfare.

SISÄLTÖ

1 Johdanto	11
2 Eläkeläisten tulot ja kokemukset aiemman tiedon valossa	13
3 Aineisto	17
3.1 Otos ja aineiston muodostaminen.....	17
3.2 Tutkimusaineisto taustatekijöiden suhteen.....	21
4 Eläkeläisten kokemukset toimeentulosta	27
4.1 Taloudellinen tyytyväisyys	27
4.2 Tulojen riittävyys ja rahankäyttökohteet	29
4.3 Toimeentulovaikeudet ja kulutus	37
5 Päätelmät	49
Lähteet	55
Liitteet	61
Liite 1 Pienituloiset ja koko aineisto taustatekijöiden mukaan.....	61
Liite 2 Kyselylomake	63

1 Johdanto

Eläkeläisten taloudellinen hyvinvointi on tärkeä ilmiö niin yhteiskunnallisella tasolla kuin yksilöiden näkökulmasta. Tietoa eläkeläisten toimeentulosta tarvitaan eläke- ja muun sosiaaliturvan kehittämisessä ja päätöksenteossa sekä myös tueksi aihepiiriä koskeviin keskusteluihin. Eläketurvan perustehtävänä on tarjota riittävä toimeentulo. Tämän tavoitteen toteutumisesta tarvitaan tietoa myös suoraan eläkeläisiltä. Riittävä toimeentulo on yksi elämänlaadun keskeisistä osa-alueista niin ikääntyneillä kuin nuoremmilla ikäryhmillä (esim. Vaarama ym. 2010; Vaarama ym. 2014). Toimeentulon arvioinnin ja kehittämisen avulla on mahdollista vaikuttaa ihmisten hyvinvointiin yleisemmin.

Eläkeläisten toimeentuloa on Suomessa tutkittu perinteisesti objektiivisten mittareiden, kuten tulojen tai kulutuksen, näkökulmasta (Hagfors ym. 2003; Uusitalo 2006; Kautto 2011; Kuivalainen ym. 2017). 2000-luvulta alkaen kansainvälisestikin merkittäväksi näkökulmaksi hyvinvoinnin tutkimuksessa on noussut ihmisten arviot omasta hyvinvoinnistaan (Moisio ym. 2008; Stiglitz ym. 2009). Tämän myötä eläkeläisten taloudellista hyvinvointia on entistä useammin tutkittu myös eläkeläisten kokemuksilla omasta toimeentulostaan (Tuominen 2008; Kautto ym. 2009; Palomäki 2011). Erityisesti objektiivisten resurssien ja subjektiivisten kokemusten samanaikaisen ja näiden vuorovaikutuksen tarkastelun katsotaan edesauttavan hyvinvointia koskevien päätelmien tekemistä (Diener & Suh 1997; Daatland & Hansen 2007).

Eläkeläisten toimeentulokokemuksiin keskittyviä tutkimuksia ei Suomessa ole juurikaan tehty. Aiemmat kyselyt ovat koskeneet joko rajattuja eläkeläisryhmiä tai toimeentulokokemuksista on tiedusteltu kapeammin, muutaman kysymyksen verran, osana laajempia hyvinvointikyselyjä. Ei ole olemassa kattavaa tutkimustietoa siitä, millaisia kokemuksia suurimmalla osalla eläkeläisistä on omasta toimeentulostaan. Taloudellinen hyvinvointi on moniulotteinen ilmiö, josta tarvitaan objektiivisin, subjektiivisin ja näitä yhdistelevien mittarein perusteella tuotettua monipuolista tietoa. Tämän tutkimusaukon paikkaamista varten Eläketurvakeskus keräsi syksyllä 2017 kyselyaineiston, joka edustaa 55–85-vuotiaita eläkeläisiä kattavasti. Kysely, siihen liitetyt rekisteritiedot eläkkeistä ja ansioista sekä laadulliset avovastaukset mahdollistavat toimeentulokokemusten entistä monipuolisemman tarkastelun.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa yleiskatsaus eläkeläisten subjektiivisista toimeentulokokemuksista. Keskeisiä näkökulmia ovat taloudellinen

tyytyväisyys, tulojen riittävyys ja käyttökohteet sekä toimeentulovaikeudet. Merkittäviä kysymyksiä ovat, miten tulot riittävät tavanomaisten menojen ja välttämättömyyskulutuksen, kuten asumisen, ruoan ja terveydenhoidon, kattamiseen. Toimeentulovaikeuksien kohdalla merkittävää on, millaisin keinoin vaikeuksia ratkaistaan ja erityisesti mistä asioista on jouduttu luopumaan. Eläkeläisten toimeentulossa on merkittäviä eroja iän ja terveysongelmien perusteella myönnettävien eläkkeiden suhteen, minkä vuoksi arvioinnissa nostetaan esille erityisesti eläkeläjiä. Muita toimeentuloon keskeisesti liittyviä ja tässä raportoitavia tekijöitä ovat tulot, ikä, sukupuoli, kotitalouden koko ja terveys. Näiden tekijöiden yhteyksiä kokemuksiin arvioidaan ristiintaulukointien avulla.

Seuraavaksi luodaan katsaus eläkeläisten toimeentuloon aiemman tutkimuksen ja muun tiedon perusteella. Toimeentuloa tarkastellaan sekä objektiivisten mittareiden, kuten tulojen ja kulutuksen, että subjektiivisten kokemusten näkökulmasta. Tämän jälkeen esitellään tutkimuksessa käytettävä aineisto ja keskeiset käytettävät käsitteet ja menetelmät. Tulosten raportointi on jaettu kahteen osioon. Ensin tarkastellaan kokemuksia toimeentulosta yleisemmin, minkä jälkeen keskitytään toimeentulo-ongelmien yleisyyteen. Lopun yhteenvedossa nostetaan keskeiset tulokset esille ja pohditaan näitä suhteessa aiempiin tietoihin eläkeläisten toimeentulosta. Tämä peruseraportti toimii pohjana jatkotarkasteluille, joissa tutkitaan tarkemmin muun muassa asumisen, työssäkäynnin, työkyvyttömyyden ja muihin väestöryhmiin ja omaan aiempaan taloudelliseen tilanteeseen tehtävien vertailujen merkitystä eläkeläisten toimeentulokokemuksissa.

2 Eläkeläisten tulot ja kokemukset aiemman tiedon valossa

Eläkeläisten toimeentulon arviointi on pohjautunut pitkälti tuloihin. Esimerkiksi Eläketurvakeskus on tuottanut säännöllisesti kattavia tutkimuksia eläkkeiden ja kotitalouden tulojen tasosta, tuloeroista sekä kehityksestä (Hagfors ym. 2003; Uusitalo 2006; Kautto 2011; Kuivalainen ym. 2017). Tietolähteinä toimivat pääasiassa eläkerekisteri, Tilastokeskuksen tulojaon kokonaisaineisto ja kansainvälisen vertailun osalta Eurostatin tietokanta. Vuosien 1995–2015 tilannetta tarkastelleessa tutkimuksessa eläkeläisten toimeentulon todettiin kehittyneen keskimäärin myönteisesti (Kuivalainen ym. 2017). Sekä eläkkeet että käytettävissä olevat tulot olivat nousseet ja koko väestöön verrattuna eläkeläisten tulot olivat vain hieman matalammalla tasolla ja pienituloisuus yhtä yleistä, noin 13 prosenttia. Eurooppalaisittain suomalaisten eläkeikäisten toimeentulo oli tulojen perusteella keskimääräisellä tasolla. Toisaalta alle 55-vuotiailla, yksin asuvilla ja naisilla pienituloisuus oli erityisen yleistä. (Ahonen ym. 2017; Rantala ym. 2017b; Rantala & Riihelä 2017.) Ongelmana voidaan pitää myös ikääntyneiden pitkäkestoista köyhyyttä, joka on nuorempia ikäryhmiä yleisempää. Huomattavan yleistä tämä on 75 vuotta täyttäneillä naisilla, vaikka saman ikäisillä miehillä ilmiö on yleistynyt viime vuosina enemmän (Riihelä & Suoniemi 2015).

Erityisesti työkyvyttömyyseläkkeellä olevien taloudellinen tilanne on osoittautunut tuloihin perustuvissa tarkasteluissa vanhuuseläkeläisiä selkeästi heikommaksi. Työkyvyttömyyseläkkeiden taso on 2000-luvulla jäänyt jälkeen vanhuuseläkkeiden tasosta, mikä johtuu ensi sijassa siitä, että työkyvyttömyyseläkeläiset ovat entistä nuorempia. Entistä useampi heistä saa kansaneläkettä, jonka taso on verrattain matala. Myös kotitalouden tulojen kehitys on ollut vanhuuseläkeläisiä heikompaa. Huomionarvoista kuitenkin on, että osatyökyvyttömyyseläkeläisten tulot ovat lähempänä työllisten kuin täyden työkyvyttömyyseläkkeensaa-jien tuloja, mikä johtuu osittain heidän työtuloistaan. (Rantala ym. 2017a.) Terveystenhoitoon liittyvien kustannusten tiedetään lisäksi rasittavan etenkin pienituloisia nuoria eläkeläisiä (Vaalavuo 2018).

Kulutuksen ja varallisuuden perusteella kuva eläkeläisten toimeentulosta on myönteinen. Vuosien 1995–2012 aikana eläkeläisten kulutusmenot ovat nousseet merkittävästi. Työssäkäyviin verrattuna eläkeläisten kulutus on pysynyt noin kahdessa kolmasosassa, mutta kulutuksen rakenne on lähestynyt työikäistä väestöä. Esimerkiksi elintarvikkeiden osuus kokonaiskulutuksesta on vä-

hentynyt, vaikka elintarvikkeiden ja asumisen merkitys korostuu edelleen eläkeläisten kulutuskorissa työssäkäyvää väestöä enemmän. Ikäryhmistä 60–74-vuotiaiden eläkeläiskotitaloudet kuluttavat eniten, nuoremmilla ja vanhemmilla kulutus on vähäisempää. Ikääntyneempien kulutuksessa korostuu myös säästäminen. (Ahonen & Vaittinen 2015; Ahonen 2017.) Eläkeläisten kulutusmenot ovat jatkaneet kasvua suhteessa koko väestöön vuoden 2012 jälkeenkin (Tilastokeskus 2018b). Samoin eläkeläisten varallisuus on kasvanut palkansaajia nopeammin ja vuonna 2013 eläkeläisten nettovarallisuus oli noin 50 prosenttia korkeampi kuin palkansaajilla. Tämä selittyy pitkälti eläkeläiskotitalouksien omistusasumisen yleisyydellä ja keskimääräistä palkansaajataloutta vähäisemmällä velan määrällä. (Ahonen 2017.)

Ikääntyneiden toimeentuloa voidaan arvioida myös muiden toimeentuloa kuvaavien tietojen valossa. Vakavimpien toimeentulo-ongelmien yleisyyden perusteella eläkeläisten taloudellinen tilanne on verrattain hyvä. Maksuhäiriöitä 65 vuotta täyttäneillä oli vuonna 2017 muuta väestöä vähemmän (Asiakastieto 2017). Toimeentulotukea saaneiden osuus 65 vuotta täyttäneistä oli vuonna 2016 vajaa kaksi prosenttia (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016b) ja pitkäaikaisesti toimeentulotukea 65 vuotta täyttäneistä sai 0,2 prosenttia (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016a). Lisäksi kun tarkastelussa on köyhyyden yleisyys viitebudjetti-menetelmää soveltaen, on eläkeläisten köyhyys yhtä harvinaista (1,5 %) kuin töissä kokopäiväisenä käyvillä (Mäkinen 2017). Eläkeläisten perusturvaetuksien on myös todettu riittävän kohtuullisen minimin mukaiseen kulutukseen muita väestöryhmiä paremmin (Mukkila ym. 2017).

Aiempiä eläkeläisten toimeentuloon keskittyviä kyselytutkimuksia on vähäisesti. Varhaisin löytyy kuitenkin jo vuodelta 1969, jossa vanhuksilta ja työkyvyttömiltä tiedusteltiin tulojen lisäksi kokemuksia toimeentulosta (Pulkinen 1969). Sittenkin ikääntyneiden näkemyksiä toimeentulosta on tarkasteltu pääosin väestön hyvinvointia laajemmin selvittävien tutkimusten yhteydessä. Tällaisia ovat nyt jo päättynyt THL:n Suomalaisten hyvinvointi ja palvelut -tutkimus (HYPA), eurooppalainen tulo- ja elinolotutkimus EU-SILC, edeltäjänsä ECHP sekä THL:n aikuisten terveys-, hyvinvointi- ja palvelututkimus (ATH / FinSote v. 2017–). Myös yksittäiset eläkeläisten toimeentulosta kiinnostuneet toimijat, kuten työeläke- ja muut vakuutusyhtiöt, TELA ja eläkeläisjärjestöt, ovat sisällyttäneet kyselyihinsä eläkeläisten näkemyksiä eläketurvan riittävydestä.

Väestöpohjaisiin otoksiin perustuvien hyvinvointitutkimusten perusteella enemmistö eläkeläisistä on kokenut toimeentulonsa 2000-luvulla jokseenkin helpoksi. Noin seitsemän kymmenestä 18–79-vuotiaista eläkeläisistä on arvioinut

toimeentulonsa jossain määrin helpoksi vuosina 2004–2009. Eläkeläisten taloudellinen tilanne on ollut hieman työssä käyviä heikompi mutta työttömiä ja opiskelijoita selkeästi parempi. Toimeentulohankaluudet ovat olleet yleisempiä terveytensä huonoksi kokevilla, pienituloisilla ja nuorilla eläkeläisillä. Ikääntyneet ovat kokeneet pieniin tuloihinsa nähden toimeentulonsa verrattain usein helpoksi. (Kautto ym. 2009; Palomäki 2009; Palomäki 2011.) Tulojen ja kokemusten vastaamattomuus vanhimmilla ikäryhmillä on myös kansainvälisesti tunnettu ilmiö (Hansen ym. 2008; Palomäki 2016). Viimeisimpien tietojen mukaan noin joka viides 65 vuotta täyttäneistä on kokenut menojen kattamisessa jonkinasteisia vaikeuksia (Ahonen ym. 2017). Vastaava tulos on saatu tarkasteltaessa asiaa sosioekonomisen aseman kautta: noin joka viides eläkeläinen on kokenut menojen kattamisessa jonkintasoisia vaikeuksia (Tilastokeskus 2018c). Hieman eri ikäjakaumalla tarkasteltuna noin joka kolmannella 55–74-vuotiaista ja tätä harvemmallalla 75 vuotta täyttäneellä on toimeentulovaikeudet ovat yleisempiä 20–54-vuotiailla. (Murto ym. 2016.)

Kokemusten lisäksi väestökyselyissä on selvitetty myös taloudellisten ongelmien vakavimpia seurauksia. Näitä ovat välttämättömyyskulutuksesta, kuten ruoasta ja terveydenhoidosta, tinkiminen ja vakava aineellinen puute. Ikääntyneiden tilanne vaikuttaa näiden tarkasteluiden perusteella nuorempia ikäryhmiä paremmalta. Esimerkiksi ruoasta, lääkkeistä tai lääkärikäynneistä tinki 55–74-vuotiaista noin 15 prosenttia ja 75 vuotta täyttäneistä alle kymmenen prosenttia vuonna 2017. Nuoremasta ikäryhmästä eli 20–54-vuotiaista vastaavasti oli joutunut tinkimään huomattavasti useampi (23 %). (Murto ym. 2017.) Välttämättömyyskulutuksesta tinkiminen liittyy selkeästi pienituloisuuteen. Useampi kuin joka kymmenes pienituloisimmista (tulot alimmassa tuloviidenneksessä) 65 vuotta täyttäneistä oli jättänyt käymättä lääkäriässä taloudellisten ongelmien vuoksi vuosina 2013–2015. Suurituloisimmista (tulot ylimmässä tuloviidenneksessä) vain muutama prosentti oli joutunut tinkimään lääkäriässä käynnistä. (Hannikainen 2018.) Ikääntyneillä myös vakava aineellinen puute¹ on työikäisiä puolet harvinaisempaa. Työikäisistä 3,4 prosentilla ja ikääntyneistä 1,7 prosentilla esiintyi vakavaa aineellista puutetta vuonna 2014. (Ahonen ym. 2017.) Toisaalta leipäjono-tutkimuksissa (Ohisalo & Saari 2014; Laihiala 2018) on käynyt ilmi, että avunsaajina on verrattain paljon eläkeläisiä. Tämä on huomiota herät-

---

1 Vakavasti aineellisessa puutteessa eläviksi luetaan henkilöt, joilla neljä seuraavista yhdeksästä kriteeristä täyttyy: ei ole varaa puhelimeen, pesukoneeseen, autoon, väritelevisioon, viikon lomaan kodin ulkopuolella, säännölliseen liha- tai kala-ateriaan, kodin lämpimänä pitämiseen tai yllättäviin isohkoihin laskuihin tai hänellä on maksuhäiriöitä. Vakava aineellinen puute on EU:n käsite (Eurostat 2018a).

tävä havainto, sillä väestötasolla 65–79-vuotiaat ovat ilmoittaneet nuorempia väestöryhmiä harvemmin hakeneensa ruokaa leipäjonosta, vaikka erot ikäryhmien välillä eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. Koko väestössä ruoka-apua hakeneita oli 2,3 prosenttia vuonna 2013 (Lehtelä & Kestilä 2014).

Pelkästään eläkeläisten hyvinvointiin ja toimeentuloon keskittyvissä tutkimuksissa on todettu toimeentulovaikeuksien olevan hieman yleisempiä kuin mitä koko väestön kattavien tutkimusten perusteella voidaan päätellä. Esimerkiksi Kelan täyden kansaneläkkeensaajien tutkimuksessa reilu puolet (55 %) vastaajista oli jossain määrin tyytymättömiä kotitalouden elintasoon ja kulutusmahdollisuuksiin. Vastaavasti 65 prosenttia ilmoitti jonkinasteisista vaikeuksista toimeentulossa. Koetut taloudelliset vaikeudet näkyivät erityisesti vapaaajan kulutuksesta ja vaatemenosta karsimisena. Lääke- tai terveysmenoista oli tinkinyt noin joka kymmenes. Yleisimmin ongelmia oli ratkottu omia säästöjä käyttämällä. (Airio ym. 2013.) Tulkinnessa on kuitenkin huomioitava, että tutkimus koski lähtökohtaisesti pienituloisia eläkeläisiä. Toisaalta samansuuntaisia tuloksia saatiin myös päijäthämäläisten hyvinvointi -tutkimuksessa. Jonkin asteisia vaikeuksia saada rahat riittämään päivittäisiin menoihin oli 62–66-vuotiaista 40 prosentilla, ikääntyneemmillä vielä useammin (Haapola ym. 2012). Järjestötoimijoiden kyselyissä puolestaan korostuu huoli eläketurvan riittäväyydestä. Esimerkiksi yli puolet 55–84-vuotiaista oli arvioinut eläkkeiden pienuuden suurimmaksi iäkkäiden ongelmaksi. Toimeentulo koettiin ongelmista suurimmaksi yksinäisyyden ollessa seuraavaksi vakavin ongelma. (Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry 2016.)

Kokonaisuudessaan eläkeläisten toimeentulosta saa eri mittareiden perusteella keskimääräisen myönteisen kuvan. Tulot, kulutus ja varallisuus ovat kasvaneet. Ikääntyneet myös kokevat tulojensa riittävän paremmin menojen kattamiseen kuin nuoremmat ikäryhmät. Myös kaikkein vakavimmat toimeentulo-ongelmat, kuten välttämättömyyskulutuksesta luopuminen, toimeentulotukeen turvautuminen ja vakava aineellinen puute, ovat ikääntyneillä verrattain harvinaisia. Kuitenkin erityisesti tulotarkastelujen perusteella esille nousevat työkyvyttömyyseläkeläisten, yksin asuvien, naisten ja kaikkein vanhimpien heikko taloudellinen tilanne. Osittain nämä tekijät heijastuvat myös kokemuksiin rahojen riittäväyydestä, niiltä osin kuin on olemassa tietoa. Laajempi tieto tulojen ja eri taustatekijöiden yhteyksistä toimeentulokokemusten eri osa-alueisiin on kuitenkin rajoittunutta. Tämä tutkimus pyrkii täyttämään näitä tietopuutteita.

3 Aineisto

Tutkimuksessa käytettävä aineisto kerättiin postikyselynä syys–lokakuussa 2017 ja sen kohderyhmänä olivat eläkkeensaajat, jotka vuoden 2016 lopussa olivat 55–85-vuotiaita. Lomake sisälsi kysymyksiä muun muassa toimeentulokokemuksista, tulojen käyttämisestä ja riittävydestä, taloudellisen avun antamisesta ja saamisesta, asumisesta, työssäkäynnistä sekä terveydestä. Sitä testattiin ennen lähetystä noin 30 koehenkilöllä. Kyselylomake on liitteessä 2. Kyselyyn liitettiin tietoja myös Tilastokeskuksen ja Eläketurvakeskuksen rekistereistä.

3.1 Otos ja aineiston muodostaminen

Tutkimuksen perusjoukko on vuosina 1932–1961 syntyneet eläkkeensaajat, joiden äidinkieli oli suomi tai ruotsi ja joilla oli Manner-Suomessa voimassa oleva kotimainen lähiosoite. Eläkkeensaajaksi on määritelty työ- tai kansaneläkettä omaeläkkeenä 31.12.2016 saava henkilö, joka sai joko vanhuuseläkettä, varhennettua vanhuuseläkettä, työkyvyttömyyseläkettä tai maatalouden erityiseläkettä. Työkyvyttömyyseläkkeitä olivat täysi ja osa-työkyvyttömyyseläke sekä täysi- tai osakuntoutustuki. Osa-aikaeläkettä ja osittaista vanhuuseläkettä saavat henkilöt rajattiin tutkimuksen ulkopuolelle. Perusjoukkoon kuului yhteensä 1 171 065 henkilöä, joka vastaa noin 80 prosenttia kaikista omaa eläkettä saavista.

Perusjoukosta poimittiin 4 000 henkilön satunnaistettu otos, joille postikysely lähetettiin. Otannassa käytettiin ositettua otantaa eläkelajin suhteen siten, että otantaan valittiin työkyvyttömyyseläkkeitä 25 prosenttia ja vanhuuseläkkeitä 75 prosenttia. Lisäksi työkyvyttömyyseläkkeet jaettiin edelleen täysiin (40 %) ja osa-työkyvyttömyyseläkkeisiin (60 %). Ositteen myötä otokseen päätyi kohdullisempi määrä työkyvyttömyyseläkkeensaajia. Perusjoukon, otoksen sekä kyselyyn vastanneiden jakaumat keskeisten taustatekijöiden suhteen on esitetty taulukossa 3.1.

Kyselyn postitus käynnistyi 4.9.2017 ja tiedonkeruu päättyi 10.11.2017. Kyselyssä toteutettiin yksi karhukierros, joka alkoi viikolla 41. Toiselle karhukierrokselle ei katsottu olevan tarvetta korkean vastausasteen vuoksi.

Taulukko 3.1.

Vastanneiden, otoksen sekä perusjoukon jakaumat keskeisten tekijöiden mukaan, prosenttia.

	Vastanneet (=2 909)	Otos (=4 000)	Perusjoukko (=1 171 065)
Sukupuoli			
Miehet	43,0	44,2	46,1
Naiset	57,0	55,8	53,9
Ikä¹			
55–59	9,7	11,5	3,8
60–64	20,0	21,0	14,4
65–69	26,5	25,2	30,1
70–74	18,9	17,6	22,7
75–79	15,0	14,4	17,3
80–85	9,9	10,5	11,7
Äidinkieli			
suomi	94,7	94,7	94,7
ruotsi	5,3	5,3	5,3
Eläkelaji			
Vanhuseläke (mukaan lukien varhennettu vanhuseläke ja maatalouden erityiseläke)	77,5	75,0	90,2
Täysi työkyvyttömyyseläke	8,1	10,0	8,4
Osatyökyvyttömyyseläke	14,4	15,0	1,4

1) Ikä vuoden 2016 lopussa.

Vastausasteet ja painojen muodostaminen

Kyselyyn vastasi karhukierroksen jälkeen kaikkiaan 2 909 henkilöä. Tyhjiä lomakkeita palautui yhteensä 28 kappaletta. Näistä osaan liittyi omaisen ilmoitus vastaajan heikosta terveydestä. Vastausasteeksi muodostui 73 prosenttia, jota voidaan kokonaisuudessaan pitää varsin korkeana, varsinkin kun viime aikoina kyselytutkimusten vastausasteet ovat olleet laskusuunnassa (ks. esim. Reinikainen ym. 2017; Luoto 2009).

Rekisteritiedot mahdollistivat vastausasteiden tarkastelemisen erilaisten taustatekijöiden, kuten eläkelajin, iän, sukupuolen sekä eläkkeen suuruuden mukaan. Taustatiedot olivat saatavissa sekä vastanneille, otokseen kuuluville että perusjoukolle. Vastausasteet taustatietojen mukaan on esitetty taulukossa 3.2.

Vastausaktiivisuudessa olevia eroja on tarkasteltu χ^2 -testin avulla. P-arvot on esitetty taulukossa 3.2.

Vastausasteet vaihtelivat eläkelajeittain. Vanhuuseläkkeensaajat vastasivat kyselyyn työkyvyttömyyseläkkeensaajia useammin. Vanhuuseläkeläisistä kyselyyn vastasi 75 prosenttia, osatyökyvyttömyyseläkkeensaajista 70 prosenttia ja täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevista 59 prosenttia.

Vastausasteet vaihtelivat myös muiden taustatekijöiden mukaan. Kaikkiaan naiset vastasivat kyselyyn miehiä hiukan useammin. Selkein ero vastausasteissa miesten ja naisten välillä oli täyden työkyvyttömyyseläkkeen saajilla. Täyttä työkyvyttömyyseläkettä saavilla naisilla vastausaste oli 65 prosenttia ja miehillä 54 prosenttia.

Vastausasteissa oli myös iän mukaisia eroja. Aktiivisimpia kyselyyn vastajia olivat 65–74-vuotiaat vanhuuseläkkeellä olevat naiset. Heistä 80 prosenttia vastasi kyselyyn, kun saman ikäisistä vanhuuseläkkeellä olevista miehistä kyselylomakkeen palautti 75 prosenttia. Tätä iäkkäimmillä vastausasteet olivat hiukan matalammat. 80–85-vuotiaista naisista kyselyyn vastasi 65 prosenttia ja saman ikäisistä miehistä 74 prosenttia.

Vastausasteita tarkasteltiin lisäksi vanhuus- ja täyttä työkyvyttömyyseläkettä saavien kohdalla eläkkeen määrän mukaan. Eläkkeen määrän mukaisia tarkasteluja ei tehty osatyökyvyttömyyseläkkeensaajille, sillä heidän eläkkeensä on puolet täydestä työkyvyttömyyseläkkeestä ja monella heistä on eläkkeen lisäksi työtuloja. Korkein vastausaktiivisuus oli niillä eläkeläisillä, joilla oli korkeimmat eläkkeet. Esimerkiksi ylimpään tulokvintiiliin kuuluvista vanhuuseläkettä saavista naisista ja miehistä yli 80 prosenttia vastasi kyselyyn. Sen sijaan pienituloisimmilla täyttä työkyvyttömyyseläkettä saavilla miehillä vastaava luku oli 47 prosenttia.

Taulukko 3.2.

Vastausasteet keskeisten taustatekijöiden mukaan eläkelajeittain, prosenttia.

		Vanhuuseläke (vastanneet=2 254)	Täysi työkyvyttö- myyseläke (vastanneet=237)	Osatyökyvyttö- myyseläke (vastanneet=418)
Kaikki		75	59	70
Sukupuoli	mies	74	54	67
	nainen	76 (p=0,1418)	65 (p=0,0279)	71 (p=0,3687)
Ikä¹	55–59		51	68
	60–64	72	63	72
	65–69	76		
	70–74	78		
	75–79	76		
	80–85	68 (p=0,0023)	68 (p=0,0166)	68 (p=0,3687)
Eläkevintiilit (euroa)	1. (-1 052)	69	52	
	2. (1 052–1 330)	70	62	
	3. (1 330–1 701)	76	68	
	4. (1 701–2 224)	76	62	
	5. (2 224–)	81 (p<0,0001)	62 (p=0,1257)	
Ikä¹ Miehet	55–59		48	65
	60–64	70	58	70
	65–69	73		
	70–74	77		
	75–79	75		
	80–85	74		
Ikä¹ Naiset	55–59		56	69
	60–64	74	69	72
	65–69	80		
	70–74	80		
	75–79	76		
	80–85	65		
Eläkevintiilit (euroa) Miehet	1. (-1 052)	63	47	
	2. (1 052–1 330)	66	58	
	3. (1 330–1 701)	73	60	
	4. (1 701–2 224)	75	58	
	5. (2 224–)	82	58	
Eläkevintiilit (euroa) Naiset	1. (-1 052)	72	57	
	2. (1 052–1 330)	72	65	
	3. (1 330–1 701)	78	77	
	4. (1 701–2 224)	81	62	
	5. (2 224–)	81	62	

1) Ikä vuoden 2016 lopussa. Vastausasteita ei ole laskettu erikseen alle 60-vuotiaille vanhuuseläkkeensaajille, koska heitä oli aineistossa vähän.

Vastausaktiivisuudessa todetut erot noudattivat pääsääntöisesti aiemmissa tutkimuksissa todettuja sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaisia eroja (ks. esim. Reinikainen ym. 2018; Lundqvist ym. 2016). Myös aiemmissa kyselytutkimuksissa naisten vastausaktiivisuus on ollut miehiä korkeampaa. Sen sijaan iäkkäämpien naisten vastausaktiivisuus on ollut melko vähäistä.

Koska vastausasteissa esiintyi tilastollisesti merkitseviä väestöryhmittäisiä eroja, aineiston analysointia varten muodostettiin painot. Samalla korjattiin ositteen vaikutus siten, että eläkelajien osuudet vastaavat kohdejoukon (=perusjoukon) jakaumaa. Painot laskettiin käyttämällä iän, sukupuolen ja eläketulojen mukaisia jakaumatietoja vastanneista, otoksesta ja perusjoukosta. Joitain ryhmiä yhdisteltiin, jotta lukumäärät soluissa eivät olisi muodostuneet liian pieniksi. Painot korjaavat tutkimusaineistoa vastaamaan paremmin tutkimuksen perusjoukkoa, eli 55–85-vuotiaita eläkkeensaajia.

Painot w_i laskettiin seuraavasti:

$$w_i = \frac{NK_i}{n_i}$$

missä N on vastanneiden lukumäärä,
 K_i on toivottu jakauma ryhmässä i ,
 n_i on havaintojen lukumäärä ryhmässä i .

Analyysipainojen summa aineistossa on havaintojen lukumäärä (ks. esim. Laaksonen 2013).

3.2 Tutkimusaineisto taustatekijöiden suhteen

Painotetussa tutkimusaineistossa oli 90 prosenttia vanhuuseläkeläisiä, kahdeksan prosenttia täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevia ja reilu prosentti osatyökyvyttömyyseläkkeellä olevia. Vanhuuseläkeläisten suuresta osuudesta johtuen heidän ominaisuutensa dominoivat keskimääräisen eläkeläisen kuvaa vahvasti. Koska erityisesti työkyvyttömyyseläkkeensaajat eroavat toimeentuloasemaltaan aikaisemman tutkimustiedon mukaan muista eläkkeensaajista (mm. Rantala ym. 2017a), on perusteltua tarkastella erikseen vanhuuseläkkeen, työkyvyttömyyseläkkeen ja osatyökyvyttömyyseläkkeen saajia.

Tutkimusaineistossa naisten osuus oli hieman miehiä suurempi kuten otoksessakin. Naisten osuus oli miehiä suurempi erityisesti osatyökyvyttömyyseläkeläisten osalta, joista kaksi kolmesta oli naisia. Myös vanhuuseläkeläisistä

hieman suurempi osuus oli naisia. Täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevista miesten osuus oli hieman naisia suurempi (taulukko 3.3). Työkyvyttömyyseläkeläisistä valtaosa oli 55–64-vuotiaita, kun taas vanhuuseläkeläisiä oli tässä ikäryhmässä varsin pieni osuus. Vanhuuseläkeläisistä valtaosa, 60 prosenttia, oli 65–74-vuotiaita ja reilu kolmannes oli 75–85-vuotiaita.

Taulukko 3.3.

Painokertoimilla korjattu tutkimusaineisto eläkelajin ja taustatekijöiden mukaan, prosenttia.

	Vanhuuseläke	Osatyökyvyttömyyseläke	Täysi työkyvyttömyyseläke	Kaikki	Lkm
Sukupuoli					
Mies	45,8	32,2	52,4	46,1	1 250
Nainen	54,2	67,8	47,6	53,9	1 659
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 909
Ikä¹					
55–64	4,6	99,2	86,0	12,7	720
65–74	60,1	0,8	14,0	55,4	1 394
75–85	35,4	0,0	0,0	31,9	795
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 909
Kotitalouden tulot €/kk					
Pienituloiset (alle 1 000) ²	11,3	8,5	24,0	12,3	312
Alle 1 500	35,7	25,8	52,0	36,9	979
1 500–1 999	35,5	38,9	34,1	35,5	1 009
2 000–	28,7	35,4	13,9	27,6	829
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 817
Kotitalouden koko					
2 tai useampi	66,5	75,8	61,1	66,1	1 935
Yksi	33,5	24,2	38,9	33,9	938
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 873
Koettu terveys					
Hyvä	45,2	22,3	25,4	43,2	1 172
Kohtalainen	40,0	52,7	45,6	40,6	1 207
Huono	14,8	24,9	29,0	16,2	495
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 874
Kaikki	90,2	1,4	8,4	100,0	2 909
Lkm	2 254	418	237	2 909	

1) Tutkimusaineistossa käytetään haastatteluvuoden 2017 ikätietoa, kun taas taulukossa 3.2 on esitetty otoksen poimintahetken eli vuoden 2016 lopun ikätiedot.

2) Pienituloiset sisältyvät alle 1 500 €/kk tuloluokkaan.

Kolmasosa aineiston eläkkeensaajista oli yksinasuvia. Yksinasuminen oli yleisintä täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevilla, joista 39 prosenttia asui yksin. Harvinaisinta yksinasuminen oli osatyökyvyttömyyseläkeläisillä, heistä neljännes asui yksin. Vanhuuseläkeläisistä kolmasosa asui yksin. 43 prosenttia eläkeläisistä koki terveytensä hyväksi. Yleisintä tämä oli vanhuuseläkeläisillä (45 %) ja harvinaisinta työkyvyttömyyseläkeläisillä, joista 25 prosenttia koki terveytensä hyväksi. Vajaa 30 prosenttia täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevista ja 25 prosenttia osatyökyvyttömyyseläkeläisistä koki terveytensä huonoksi. Vanhuuseläkeläisistä terveytensä huonoksi koki 15 prosenttia.

Reilu kymmenes (12 %) eläkeläisistä oli pienituloisia, joiksi tässä määriteltiin noin alle 1 000 euron ekvivalenttitulorajan alle jäävät kotitaloudet. Pienituloisia oli eniten täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevissa (24 %) ja vähiten osatyökyvyttömyyseläkeläisissä (9 %). Vanhuuseläkeläisistä tähän tuloryhmään kuului noin kymmenesosa (11 %). Alle 1 500 euron ekvivalenttitulojen jäi reilu kolmannes vanhuuseläkeläisistä, neljännes osatyökyvyttömyyseläkeläisistä ja puolet täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevista. Reilu kolmannes jokaisesta eläkeläisryhmästä kuului keskimmäiseen tuloryhmään eli 1 500–1 999 euron ekvivalenttitulorajojen sisään. Korkeimpaan tuloryhmään kuului reilu neljännes aineiston eläkeläisistä. Heidän ekvivalenttitulonsa olivat vähintään 2 000 euroa. Suhteessa yleisintä korkeimpaan tuloryhmään kuulumisen oli osatyökyvyttömyyseläkeläisillä (35 %) ja harvinaisinta täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevilla (14 %).

Tulotietojen muodostaminen

Aineistossa oli käytettävissä sekä rekistereistä liitetyt henkilön bruttoeläketiedot että lomakkeella kysytyt kotitalouden nettotulot. Lopullisissa tarkasteluisissa päädyttiin käyttämään kyselytietoja, sillä niiden katsottiin antavan yksilön eläketietoja kattavamman kuvan kotitalouden taloudellisesta tilanteesta. Eläketieto ei myöskään kuvaa osatyökyvyttömyyseläkeläisten tulotasoa, sillä suuri osa heidän tuloistaan tulee yleensä muista lähteistä kuin eläkkeestä (Rantala ym. 2017a). Lomakkeella kysytyt kotitalouden tulotiedot antoivat varsin samansuuntaisia tuloksia henkilön eläketietojen kanssa osatyökyvyttömyyseläkeläisiä lukuun ottamatta. Näin ollen kyselytietoja voidaan pitää riittävän luotettavina kotitalouden tuloasemaa kuvaavina muuttujina.

Kotitalouden jäsenten yhteenlasketut nettotulot oli kyselylomakkeessa luokiteltu kymmeneen luokkaan. Ylimmän luokan nettotulojen alarajaksi lomakkeessa oli määritelty 5 000 euroa kuukaudessa. Koska kotitaloudet ovat eri kokoisia,

kotitalouden tulot yhteismitallistettiin käyttämällä skaalatekijää. Skaalatekijänä on käytetty Atkinsonin (1970) neliöjuurta, jossa kotitalouden yhteenlasketut tulot jaetaan kotitalouden henkilöiden lukumäärän neliöjuurella. Menetelmä eroaa lopputuloksen kannalta jonkin verran tällä hetkellä ehkä yleisimmin käytössä olevasta OECD:n modifioidusta ekvivalenssiskaalasta (taulukko 3.4). Aikuis- talouksien kohdalla neliöjuurella saadaan hieman suuremmat kotitalouden ekvivalenttitulot kuin OECD:n modifioidulla skaalalla. Erot ovat sitä suuremmat, mitä enemmän kotitaloudessa on aikuisjäseniä. Lapsiperheiden tapauksessa ekvivalenttitulot ovat melko samat. Neliöjuurimenetelmässä ei oteta huomioon kotitalouden jäsenten ikää toisin kuin OECD:n modifioidussa skaalassa, missä ensimmäinen aikuinen saa painon 1, toinen aikuinen painon 0,5 ja kotitalouden alle 13-vuotiaat lapset painon 0,3. Koska tässä aineistossa valtaosa kotitalouksista oli yhden tai kahden hengen talouksia, ero eri skaalatekijöiden välillä on pieni.

Taulukko 3.4.

Eri skaalatekijät kotitalouden koon ja ikärakenteen mukaan.

Kotitalouden aikuisten lkm	Skaalatekijä neliöjuuri	Skaalatekijä OECD mod.	Lkm
1	1,00	1,00	938
2	1,41	1,50	1 819
3	1,73	2,00	99
4	2,00	2,50	10
5	2,24	3,00	7
Kotitalous, aikuisia + lapsia			
1+1	1,41	1,30	
2+1	1,73	1,80	
2+2	2,00	2,10	
2+3	2,24	2,40	

Mikäli henkilöitä oli viisi tai enemmän, skaalatekijänä käytettiin viiden neliöjuurta. Tällaisia kotitalouksia oli aineistossa seitsemän. Kotitalouden tulot on tämän jälkeen luokiteltu uudelleen kolmeen kohtuullisen samankokoiseen tulo- luokkaan (taulukko 3.5).

Taulukko 3.5.

Tulojen ryhmittely kolmeen tuloluokkaan neliojuuriskaalauksen jälkeen.

Kotitalouden nettotulot, €/kk	1 hlö 1,00		2 hlöä 1,41		3 hlöä 1,73		4 hlöä 2,00		5 hlöä 2,24		Lkm
Alle 1 000	0	999	0	709	0	577	0	500	0	446	
1 000–1 499	1 000	1 499	709	1 063	578	866	500	750	446	669	
1 500–1 999	1 500	1 999	1 064	1 418	867	1 155	750	1 000	670	892	
2 000–2 499	2 000	2 499	1 418	1 772	1 156	1 445	1 000	1 250	893	1 116	(312)
2 500–2 999	2 500	2 999	1 773	2 127	1 445	1 734	1 250	1 500	1 116	1 339	
3 000–3 499	3 000	3 499	2 128	2 482	1 734	2 023	1 500	1 750	1 339	1 562	979
3 500–3 999	3 500	3 999	2 482	2 836	2 023	2 312	1 750	2 000	1 563	1 785	
4 000–4 499	4 000	4 499	2 837	3 191	2 312	2 601	2 000	2 250	1 786	2 008	1 009
4 500–4 999	4 500	4 999	3 191	3 545	2 601	2 890	2 250	2 500	2 009	2 232	
5 000–	5 000		3 546		2 890		2 500		2 232		829

Näiden tuloryhmien lisäksi on tarkasteltu erikseen pienituloisia, joiksi tässä on määritelty kotitaloudet, joilla jää alle 1 000 euroa kuussa käteen rahaa. Skaalatuojen mukaan jako on tehty siten, että kahden hengen kotitaloudessa rajaksi on asetettu 1 063 euron skaalatulot, kolmen hengen talouksissa 1 155 skaalatulot ja viiden hengen talouksissa 1 116 euron skaalatulot. Tämä raja sijoittuu rahatulolla määriteltyjen 50 ja 60 prosentin pienituloisuusrajojen väliin. Vuonna 2016 nämä rajat olivat 1 000 euroa (50 % pienituloisuusraja) ja 1 200 euroa (60 % pienituloisuusraja).

Liitteessä 1 on erikseen tarkasteltu pienituloisia eli heitä, joiden ekvivalenttitulot jäävät alle 1 000 euroon kuukaudessa. Verrattuna koko aineistoon, pienituloisissa on suhteessa enemmän yksinasuvia, täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevia sekä tämän myötä myös alle 65-vuotiaita kuin koko aineistossa. Myös iäkkäät eli 75 vuotta täyttäneet ovat jonkin verran ylliedustettuina pienituloisissa. Vaikka naiset eivät ehkä hieman yllättäenkään korostu pienituloisissa, pienituloisten miesten ja naisten profiilit poikkeavat hieman toisistaan. Pienituloisissa miehissä on suhteessa enemmän 55–64-vuotiaita ja täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevia kuin naisissa. Vastaavasti naisista useampi asuu yksin ja he ovat hieman miehiä iäkkäämpiä.

Aineisto on analysoitu ristiintaulukoimalla. Tilastollista merkitsevyyttä testataan χ^2 -riippumattomuustestillä. χ^2 -testissä tarkastellaan, kuinka paljon havaitut ja oletetut frekvenssit eroavat toisistaan. Testin tuloksena saatava p-luku

kertoo sattuman eli virhepäätelmän todennäköisyyden silloin, kun oletetaan, että otoksessa havaitut frekvenssien erot löytyvät myös perusjoukosta. Esimerkiksi $p:n$ arvo 0,05 tarkoittaa sitä, että havaitut frekvenssien erot ovat 95 prosentin todennäköisyydellä yleistettävissä perusjoukkoon eli virhepäätelmän todennäköisyys on viisi prosenttia.

4 Eläkeläisten kokemukset toimeentulosta

Seuraavassa tarkastellaan eläkeläisten omia kokemuksia toimeentulostaan eri näkökulmista. Näitä ovat tulojen riittävyys, kulutus, toimeentulovaikeudet ja niiden ratkaisukeinot. Tulosten perusteella saadaan tietoa ensinnäkin siitä, millaiseksi eläkeläiset itse arvioivat toimeentulonsa ja millaisiin taustatekijöihin ongelmat liittyvät. Toiseksi tulosten perusteella on mahdollista arvioida, millaisen kuvan kokemukset antavat eläkeläisten toimeentulosta yleisesti käytettyihin objektiivisiin mittareihin, kuten tuloihin ja kulutusmenoihin, nähden. Tarkastelu aloitetaan luomalla yleisempi katsaus taloudelliseen tyytyväisyyteen, minkä jälkeen pureudutaan tarkemmin toimeentulon eri osa-alueisiin.

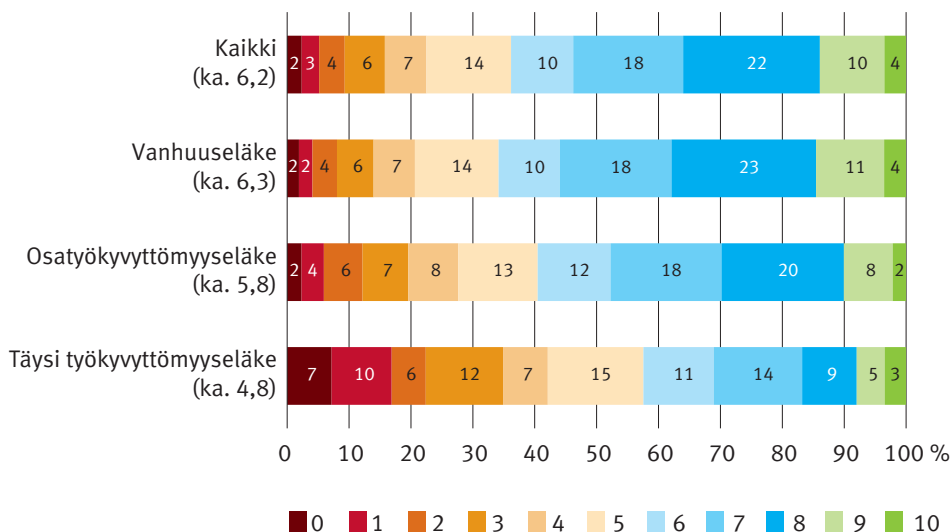
4.1 Taloudellinen tyytyväisyys

Taloudellinen tyytyväisyys voidaan käsittää yleisarvioksi kotitalouksien nykyisestä taloudellisesta tilanteesta. Vastaaajia pyydettiin arvioimaan, kuinka tyytyväisiä he olivat kotitalouden taloudelliseen tilanteeseen asteikolla 0–10, jossa arvon 0 kerrottiin edustavan äärimmäistä tyytymättömyyttä ja arvon 10 äärimmäistä tyytyväisyyttä. Aiemmassa EU-maiden vertailussa arvot 0–5 on luokiteltu kuvaamaan matalaa, arvot 6–8 keskimääräistä ja arvot 9–10 korkeaa tyytyväisyyttä (Eurostat 2015). Tätä luokittelua käytetään tulkinnan pohjana myös tässä, mutta vertailun vuoksi jakaumat raportoidaan myös luokituksella, jossa arvo 5 edustaa keskimääräistä ja arvo 8 korkeaa taloudellista tyytyväisyyttä.

Kaikkien eläkeläisten yleisimmät arviot taloudellisesta tyytyväisyydestä sijoituivat keskimääräiselle tasolle eli arvoihin 8 (22 %) ja 7 (18 %). Kun lisäksi joka kymmenennen arvio sijoittui arvoon 6, yhteensä puolet eläkeläisistä oli keskimääräisen tyytyväinen taloudelliseen tilanteeseensa. Kuitenkin kaikista eläkeläisistä reilu kolmannes (36 %) koki tyytyväisyytensä matalaksi (arvo <6). Erittäin tyytymättömiä (arvo 0–2) oli vajaa kymmenes. Äärimmäinen tyytymättömyys oli toisaalta harvinaisempi tilanne kuin korkea taloudellinen tyytyväisyys, jollaiseksi tilanteensa koki yhteensä 14 prosenttia eläkeläisistä. Kuva taloudellisesta tyytyväisyydestä muuttuu positiivisemmaksi, jos tyytyväisyyden luokittelua muutetaan siten, että arvo 5 kuvaa keskimääräistä ja arvo 8 korkeaa tyytyväisyyttä. Tällöin matalaa tyytyväisyyttä edustavien osuus on 22 prosenttia, keskimääräistä 41 prosenttia ja korkeata tyytyväisyyttä edustavien osuus selkeästi suurempi, 36 prosenttia.

Kuvio 4.1.

Tyytyväisyys kotitalouden nykyiseen taloudelliseen tilanteeseen eläkelajin mukaan***, prosenttia vastanneista (n= 2 768).

Tilastolliset merkitsevyydet on testattu χ^2 -testillä. *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$.

Taloudellisesti tyytyväisimpiä olivat vanhuuseläkeläiset. Osatyökyvyttömyyseläkeläisten tilanne oli heitä hieman heikompi ja täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevien selkeästi heikompi. Osatyökyvyttömyyseläkeläisistä moni käy myös toisessa ja heillä on siten myös tuloja helpottamassa toimeentuloa. Huomionarvoista on, että melkein joka neljäs täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä oleva oli erittäin tyytymätön taloudelliseen tilanteeseensa, mikä oli paljon yleisempää kuin muilla eläkeläisillä.

Kaikkien eläkeläisten keskimääräinen taloudellinen tyytyväisyys asettuu tasolle 6,2, joka on matalampi luku kuin esimerkiksi Eurostatin tietokannan keskiarvot suomalaisille 65–74-vuotiaille (7,9) ja 75 vuotta täyttäneille (7,8) (Eurostat 2018b). Tämän tutkimuksen taloudellisen tyytyväisyyden keskiarvo vastaa 65 vuotta täyttäneiden taloudellisen tyytyväisyyden keskiarvoa EU-28-maissa (Eurostat 2015). Näitä ja muita tässä tutkimuksessa ilmeneviä eroja aiempien kyselyjen tulosten välillä pohditaan tutkimuksen päätelmissä.

4.2 Tulojen riittävyys ja rahankäyttökohteet

Seuraavat tarkastelut valottavat tarkemmin, minkälaisista arjen tilanteista taloudellinen tyytyväisyys koostuu ja miten toimeentulon eri ulottuvuudet liittyvät erilaisiin taustatekijöihin. Kysymystä tulojen riittävydestä voidaan pitää yhtenä keskeisimmistä kotitalouksien koettua toimeentuloa kuvaavista mittareista. Sitä käytetään laaja-alaisesti toimeentuloa eri näkökulmista, kuten elämänlaatua ja köyhyyttä, tarkastelevissa tutkimuksissa (esim. Kangas & Ritakallio 2008; Vaarama ym. 2014). Kokemuksen tulojen riittävydestä on todettu olevan yhteydessä ikääntyneiden taloudelliseen tyytyväisyyteen (Blomgren 2014).

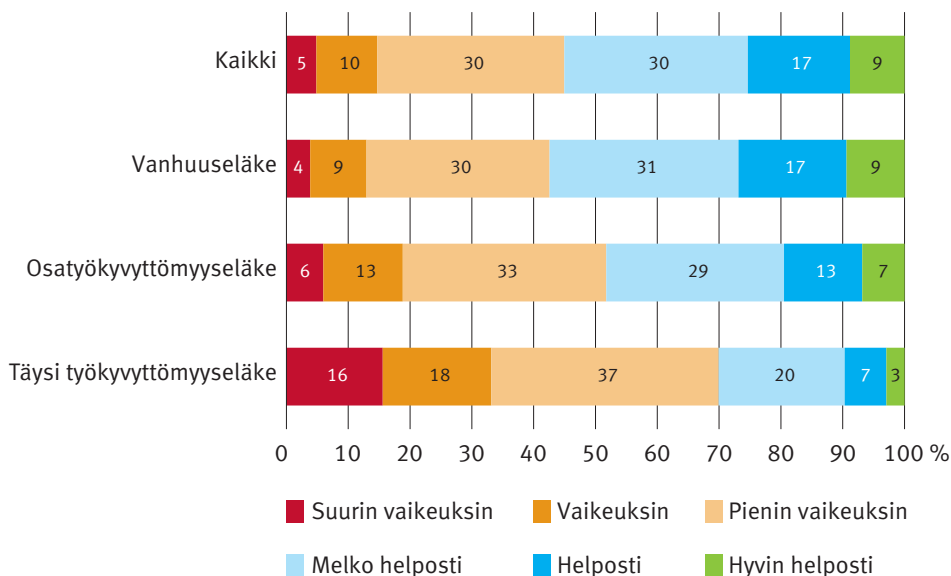
Toimeentulokokemukset jakaantuneet neljään tasoon

Kokemusta tulojen riittävydestä kysyttiin pyytämällä arviota siitä, miten kotitalouden yhteenlasketut tulot riittävät kattamaan tavanomaiset menot. Vastausasteikon arvo 1 kuvasti suuria vaikeuksia ja arvo 6 erityistä helppoutta. Kysymyksen muotoilu ja vastausasteikko ovat tavanomaisia ja yhtenäisiä esimerkiksi Tilastokeskuksen Tulo- ja elinolututkimuksen kanssa. Kaikkien eläkeläisten keskuudessa kokemukset toimeentulosta olivat jakautuneet neljään tasoon (kuvio 4.1). Vajaa puolet eläkeläisistä (45 %) koki toimeentulonsa jossain määrin vaikeaksi ja reilu puolet (55 %) jossain määrin helpoksi. Käytännössä suurin osa eläkeläisistä kuitenkin koki toimeentulossansa joko pieniä vaikeuksia (30 %) tai jonkin asteista helppoutta (30 %).

Asteeltaan haastavampia vaikeuksia (vaikeuksia tai suuria vaikeuksia kattaa menoja) koki 15 prosenttia eläkeläisistä, joista edelleen viidellä prosentilla vaikeudet olivat kaikkein haastavampia (suuria vaikeuksia). Työkyvyttömyyseläkeläisillä menojen kattaminen oli selkeästi vaikeampaa ja osatyökyvyttömyyseläkeläisillä hieman vaikeampaa kuin vanhuuseläkeläisillä. Täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevista jopa joka kolmannella oli vaikeuksia tai suuria vaikeuksia kattaa menojaan ja 16 prosentilla vaikeudet olivat kaikista suurimpia.

Kuvio 4.2.

Tavanomaisten menojen kattaminen kotitalouden tuloilla eläkelajeittain***, prosenttia vastanneista (n=2 858).

Tilastolliset merkitsevyydet on testattu χ^2 -testillä. *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$.

Eläkeläisten toimeentulokokemukset liittyvät erityisesti tuloihin, koettuun terveyteen, mutta myös kotitalouden kokoon (taulukko 4.1). Mitä pienemmät kotitalouden tulot olivat, sitä useammin menojen kattamisessa koettiin hankaluuksia. Alimpaan tuloryhmään (tulot alle 1 500 €/kk) kuuluvista yhteensä jopa seitsemällä kymmenestä oli jonkin asteisia vaikeuksia saada rahat riittämään. Suurempia haasteita (vaikeuksia tai suuria vaikeuksia) oli noin joka kolmannella. Pienituloisilla (tulot alle 1 000 €/kk) toimeentulohaasteet olivat vielä yleisempiä. Huomionarvoista kuitenkin on, että myös matalammilla tuloilla voitiin kokea toimeentulo jossain määrin helpoksi. Ylimmässä tuloryhmässä (tulot yli 2 000 €/kk) käytettävissä olevat tulot riittivät menojen kattamiseen pääsääntöisesti hyvin, mutta myös tässä ryhmässä löytyi toimeentulovaikeuksia kokevia.

Taulukko 4.1.

Tavanomaisten menojen kattaminen kotitalouden tuloilla taustatekijöiden mukaan, prosenttia vastanneista.

	Vaikeuksia / suuria vaikeuksia	Pieniä vaikeuksia	Melko helppoa	Helppoa / hyvin helppoa	Kaikki	Lkm
Kaikki	14,7	30,3	29,7	25,4	100,0	2 858
Sukupuoli						
Mies	14,5	29,6	29,7	26,1	100,0	1 226
Nainen	14,9	30,8	29,6	24,7	100,0	1 632
Ikä***						
55–64	23,0	33,8	25,0	18,2	100,0	708
65–74	13,3	28,1	31,0	27,5	100,0	1 376
75–85	13,8	32,6	29,3	24,4	100,0	774
Kotitalouden koko***						
2 tai useampi	10,2	28,8	31,4	29,5	100,0	1 921
Yksi	23,4	32,6	26,5	17,4	100,0	926
Kotitalouden tulot €/kk***						
Pienituloiset (alle 1 000) ¹	39,7	35,1	21,2	4,1	100,0	308
Alle 1 500	30,1	39,5	22,8	7,5	100,0	971
1 500–1 999	8,6	33,5	35,5	22,3	100,0	1 004
2 000–	1,7	12,5	31,7	54,0	100,0	825
Koettu terveys***						
Hyvä / melko hyvä	7,0	20,8	31,9	40,3	100,0	1 167
Kohtalainen	14,3	39,1	31,1	15,5	100,0	1 186
Huono /melko huono	36,3	33,7	20,3	9,8	100,0	493

Tilastolliset merkitsevyydet on testattu χ^2 -testillä. *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$.

1) Pienituloiset sisältyvät alle 1 500 €/kk tuloryhmään.

Koetulla terveydellä oli myös selkeä yhteys koettuun toimeentuloon. Heikko terveys lisää oletettavasti välttämättömiä terveystoimenpiteitä, jolloin muuhun kulutukseen jää vähemmän rahaa. Tämä näkyi käytännössä koetun terveyden ja kokemusten välisessä yhteydessä. Huonoksi terveystensä kokevista jonkin asteisia toimeentulovaikeuksia (pieniä vaikeuksia, vaikeuksia tai suuria vaikeuksia) koki jopa seitsemän kymmenestä, kun hyväksi terveystensä kokevilla toimeentulon helppous oli hyvin yleistä.

Kotitalouden koolla on myös merkitystä toimeentulokokemusten näkökulmasta. Yksin asuvilla oli huomattavasti enemmän toimeentulovaikeuksia kuin yhdessä toisen henkilön kanssa asuvilla. Tyypillisesti kotitalous jaetaan puolison kanssa. Yksin asuvat kokivat menojen kattamisessa vaikeuksia tai suuria vaikeuksia yli kaksi kertaa yleisemmin kuin yhdessä asuvat. Vastaavasti toimeentulon helppouden kokemukset olivat yksin asuvilla harvinaisempia. Yksinasuvien toimeentulovaikeuksien yleisyys johtuu osittain siitä, että heillä ei ole mahdollisuutta jakaa elinkustannuksia toisen henkilön kanssa.

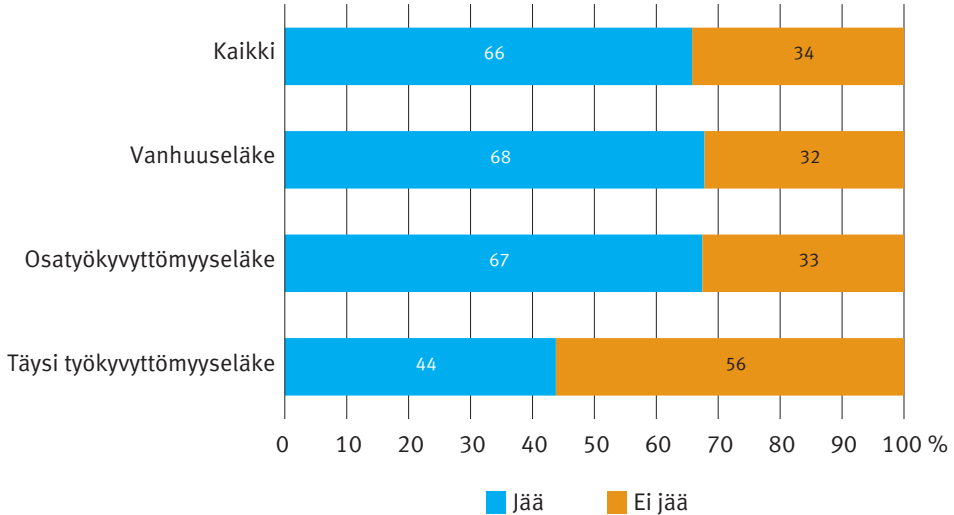
Sukupuolen ja toimeentulokokemusten välillä ei ilmennyt tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä. On kuitenkin merkittävä havainto, että 75 vuotta täyttäneet eivät koe toimeentulovaikeuksia nuorempia eläkeläisiä useammin. Ikääntyneimpien ja naisten tulotason tiedetään olevan "keski-ikäisiä" eläkeläisiä ja miehiä matalampi. Pienemmät tulot eivät siten aina heijastu koettuina toimeentulovaikeuksina. Sukupuolen, iän ja toimeentulokokemusten välisten yhteyksien selvittäminen vaatii kuitenkin tarkempaa tutkimusta. Tutkimusasetelmassa tulisi huomioida yhtäaikaaisesti sukupuolen ja iän lisäksi muun muassa tulot.

Kolmasosalle ei jää rahaa käyttöön välttämättömien menojen jälkeen

Tulojen riittävyyden lisäksi vastaajilta kysyttiin, jääkö heille rahaa välttämättömien menojen jälkeen. Lomakkeessa oli kuvattu välttämättömiksi menoiksi esimerkiksi asuminen, ruoka ja lääkkeet. Kahdelle kolmesta 55–85-vuotiaasta eläkeläisestä jäi rahaa käyttöön välttämättömien menojen jälkeen (kuvio 4.3). Eläkelajeittain tarkasteltuna sama tilanne oli myös vanhuuseläkeläisillä ja osatyökyvyttömyyseläkeläisillä. Sen sijaan täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevat erottuivat muita eläkeläisiä heikompiosaisina – heistä alle puolelle (44 %) jäi välttämättömien menojen jälkeen käyttöönsä rahaa. Kolmasosa 55–85 vuotta täyttäneistä eläkeläisistä ilmoitti, ettei heille jää rahaa välttämättömien menojen jälkeen käyttöönsä lainkaan. Täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevista tällainen tilanne oli peräti 56 prosentilla.

Kuvio 4.3.

Jääkö eläkeläiselle välttämättömien menojen jälkeen yleensä rahaa***, prosenttia vastanneista, (n=2 827).

Tilastolliset merkitsevyydet on testattu χ^2 -testillä. *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$.

län mukaan tarkasteltuna alle 65-vuotiaat eläkeläiset erottuivat muita heikommien toimeentulevina (taulukko 4.2). Heistä 57 prosentille jäi rahaa välttämättömien menojen jälkeen, kun tätä vanhemmille jäi rahaa reilulle 65 prosentille vastaajista. Kaikkein vanhinkaan ikäryhmä (75–85-vuotiaat) ei erottunut tässä huonommin toimeentulevana. Ikä ilmentää pitkälti eläkelajeja: 55–64-vuotiaista valtaosa on täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevia ja heidän toimeentulonsa on keskimäärin muita eläkeläisiä heikompaa. Samaa ilmiötä kuvaa osin myös se, että terveytensä heikoksi kokevilla jäi välttämättömien menojen jälkeen selvästi harvemmin rahaa kuin terveytensä paremmaksi kokevilla. Terveytensä huonoksi kertovista ainoastaan 45 prosentilla jäi välttämättömien menojen jälkeen rahaa käyttöönsä, kun terveytensä hyväksi kokevista lähes 80 prosentilla jäi rahaa käyttöönsä. Tämä voi heijastaa huonoksi terveytensä kertoneiden matalia tuloja mutta myös terveysongelmien aiheuttamia korkeita menoja. Esimerkiksi terveydenhoitoon ja liikkumiseen liittyvät kustannukset voivat olla heillä terveitä ihmisiä korkeampia.

Taulukko 4.2.

Jääkö eläkeläiselle yleensä rahaa välttämättömien menojen jälkeen taustatietojen mukaan, prosenttia vastanneista.

	Jää	Ei jää	Kaikki	Vastanneiden lkm
Sukupuoli				
Mies	66,5	33,5	100,0	1 219
Nainen	65,1	34,9	100,0	1 608
Ikä**				
55–64	57,0	43,0	100,0	704
65–74	67,8	32,2	100,0	1 359
75–85	65,7	34,3	100,0	764
Kotitalouden koko***				
Yksi	55,5	44,5	100,0	912
Kaksi tai useampi	71,2	28,8	100,0	1 901
Koettu terveys***				
Hyvä	79,1	20,9	100,0	1 149
Kohtalainen	59,9	40,1	100,0	1 177
Huono	44,9	55,1	100,0	489
Kotitalouden tulot €/kk ***				
Pienituloiset (alle 1 000) ¹	34,5	65,5	100,0	302
Alle 1 500	44,5	55,5	100,0	957
1 500–1 999	70,3	29,7	100,0	987
2 000–	89,6	10,4	100,0	821

Tilastolliset merkitsevyydet on testattu χ^2 -testillä. *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$.

1) Pienituloiset sisältyvät alle 1 500 €/kk tuloryhmään.

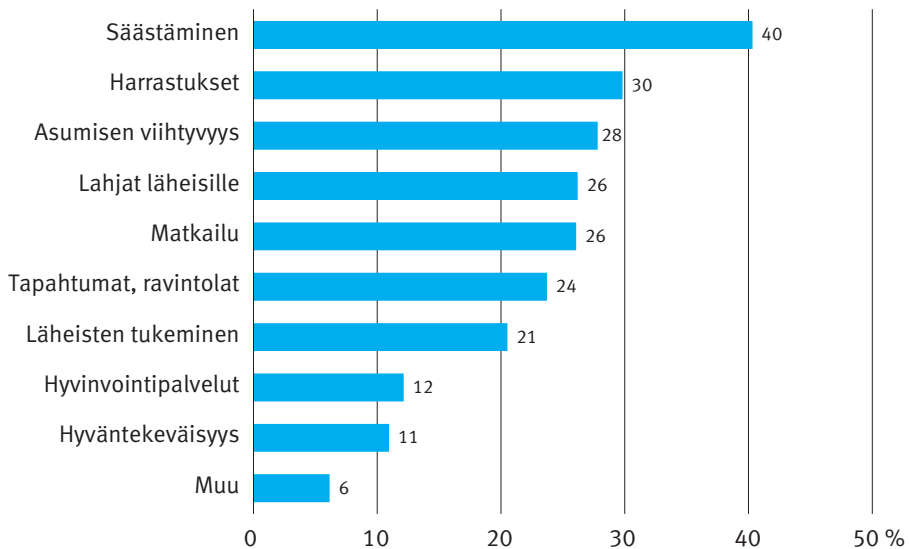
Tulot ovat luonnollisesti vahvasti yhteydessä siihen, jääkö eläkeläisille välttämättömien menojen jälkeen käyttöönsä rahaa. Noin 45 prosentilla alimmassa tulokolmanneksessa olevista jäi rahaa välttämättömien menojen jälkeen, kun osuus korkeimmassa tuloryhmässä oli 90 prosenttia. Pienituloisista vain 35 prosentilla jäi rahaa välttämättömien menojen jälkeen. Myös yksinasuminen, jonka tiedetään olevan yhteydessä pienituloisuuteen, näkyi taloudellisen pelivaran puutteena: yksinasuvista 45 prosentille ei jäänyt välttämättömien menojen jälkeen lainkaan rahaa käyttöönsä. Sukupuolen mukaan ei ollut eroja, vaan sekä miehistä että naisista noin kolmannes kertoi, ettei heille jää rahaa käyttöönsä välttämättömien menojen jälkeen.

Säästäminen on yleisin tapa käyttää ylimääräinen raha

Edellä ilmeni, että kahdelle kolmesta 55–85-vuotiaasta eläkeläisestä jäi rahaa käyttöönsä välttämättömien menojen jälkeen. Vastaajia pyydettiin valitsemaan esitetystä vaihtoehdoista kohteita, joihin he käyttivät välttämättömien menojen jälkeen jäävää rahaa. Yleisin ylimääräisen rahan käyttökohde oli säästäminen: 40 prosenttia kaikista 55–85-vuotiaista kertoi säästävänsä (kuvio 4.4). Kaikista kysymykseen vastanneista eli niistä, joilla jäi rahaa välttämättömien menojen jälkeen jäljelle, hieman yli puolet (53 %) kertoi säästävän.

Kuvio 4.4.

Eläkeläisten rahankäyttökohteet välttämättömien menojen jälkeen, prosenttia vastanneista.

Säästäminen yleistyi tulojen nousun myötä, ylimmässä tuloryhmässä olevista reilu puolet kertoi säästävänsä (taulukko 4.3). Mutta myös pienistä tuloista säästetään. Säästäminen eli rahan käytön lykkääminen oli myös pienituloisilla yleisintä, mitä käyttöön jäävälle rahalle tehtiin. Kaikkein pienituloisimmistakin (alle 1 000 €/kk) noin joka neljäs kertoi säästävänsä.

Se, että myös pienituloiset eläkeläiset säästävät, on tuttua aikaisemmasta tutkimuksesta. Kulutusasteen on todettu laskevan iän myötä ja eläkeläisten keskimääräinen kulutusaste eli kulutuksen ja tulojen suhde on työkäisiä matalampi kaikissa tuloryhmissä (Ahonen & Vaitinen 2015). Esimerkiksi vuosien 1985–

2012 kulutustutkimuksessa alimmassa tuloviidenneksessä olevien 60 vuotta täyttäneiden eläkeläisten kulutus oli jokaisena tutkimusvuotena keskimäärin tuloja pienempää eli heillä rahaa jäi säästöön. Eläkeläisten yleinen säästämissyy on pahaan päivään varautuminen esimerkiksi terveydentilan muutoksista johtuvia yllättäviä menoja varten (Palumbo 1999).

Säästämisen ohella yleisiä rahan käyttökohteita välttämättömien menojen jälkeen olivat harrastukset, asumisen viihtyvyys, matkailu, tapahtumissa ja ravintoloissa käynti sekä lahjojen ostaminen läheisille. Noin joka neljäs kertoi käyttävänsä rahaa näihin kohteisiin. Joka viides eläkeläinen (21 %) ilmoitti tukevan läheisiään taloudellisesti.

Rahan käyttö harrastuksiin sekä tapahtumissa ja ravintoloissa käyntiin oli muita selvästi yleisempää korkeimmassa tuloryhmässä. Erityisesti matkailu oli ylimmän tuloryhmän suosiossa, heistä liki puolet kertoi käyttävänsä rahaa matkailuun. Vastaavasti alimmassa tulokolmanneksessa (alle 1 500 €/kk) alle kymmenen prosenttia käytti rahaa matkailuun ja pienituloisista ainoastaan seitsemän prosenttia. Myös erilaisissa tapahtumissa käynti, kuten myös muiden taloudellinen tukeminen ja hyvinvointipalveluiden käyttö, oli alimmassa tulokolmanneksessa olevilla ja erityisesti pienituloisilla muita selvästi vähäisempää. Sen sijaan melko moni (24 %) pienituloisen kertoi käyttävänsä rahaa asumisen viihtyvyyteen. Pienituloiset viettävät todennäköisesti kotona suhteessa enemmän aikaa kuin paremmin toimeentulevat, sillä heillä lienee muita vähemmän mahdollisuuksia matkusteluun, mökkeilyyn ja erilaisissa maksullisissa tilaisuuksissa käymiseen.

"Vaatteet on ostettu kirpputorilta 10 vuotta. Ruoka ostetaan tarjouksista ja halpaa. Harrastetaan kaikkea ilmaista! Ei matkustella, ei käydä teatterissa ym. Kävely luonnossa ym. ilmainen. Mitään ylimääräistä ei voi ostaa, eikä aina kaikkea tarpeellistakaan." Mies, 70 vuotta.

Taulukko 4.3.

Eläkeläisten rahankäyttökohteet välttämättömien menojen jälkeen tulojen mukaan. Kaikki 55–85-vuotiaat eläkeläiset kotitalouden käytettävissä olevien ekvivalenttitulojen mukaan, prosenttia vastanneista.

	Pienituloiset (alle 1 000) ¹	alle 1 500	1 500–1 999	2 000–	Kaikki
Säästäminen***	28,3	28,6	43,1	52,4	39,8
Harrastukset***	14,0	20,8	29,7	42,2	29,1
Asumisen viihtyvyys***	24,3	20,9	29,4	35,1	27,4
Lahjat läheisille***	13,9	19,2	27,7	33,6	25,7
Matkailu***	7,4	9,6	25,5	48,9	25,5
Tapahtumat, ravintolat***	7,9	12,8	23,1	39,1	23,1
Läheisten tukeminen***	8,7	12,2	19,6	32,9	20,0
Hyvinvointipalvelut***	5,0	7,1	12,4	18,5	11,9
Hyväntekeväisyys***	4,7	6,1	9,0	19,8	10,8
Muu	12,0	7,3	4,8	6,3	6,0

Tilastolliset merkitsevyydet on testattu χ^2 -testillä. *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$.

1) Pienituloiset sisältyvät alle 1 500 €/kk tuloryhmään.

4.3 Toimeentulovaikeudet ja kulutus

Vajaa puolet eläkeläisistä (45 %) kertoi, että heillä oli jonkinasteisia vaikeuksia kattaa tavanomaisia menojaan (kuvio 4.2) ja kolmasosalle (34 %) 55–85-vuotiaista eläkeläisistä ei jäänyt rahaa käyttöönsä välttämättömien menojen jälkeen (kuvio 4.3). Ainakin jonkinasteiset toimeentulovaikeudet ovat siten varsin yleisiä eläkeläisten keskuudessa. Minkä tyyppisiin menoihin toimeentulovaikeudet liittyvät? Liittyvätkö vaikeudet enemmän niin sanotuista välttämättömyysmenoista selviytymiseen, kuten ruoka-, terveydenhoito- ja lääkemenoihin sekä asumiseen, liikkumiseen ja tietoliikenteeseen liittyviin kustannuksiin? Vai kohdistuvatko vaikeudet enemmän esimerkiksi vapaa-ajan kulutukseen?

Joka viidennen vaikeaa tai erittäin vaikeaa kattaa välttämättömyysmenoja

Puolet (49 %) kaikista 55–85-vuotiaista eläkeläisistä koki vähintään jonkinasteisia vaikeuksia kattaa jotakin välttämättömiksi luetuista menoista. Viidesosa (21 %) koki välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeaksi tai erittäin vaikeaksi (taulukko 4.4). Yleisin yksittäinen menoryhmä, missä koettiin hankaluuksia, oli terveydenhoitomenot (kuvio 4.5). Liki kolmannes (31 %) vastaajista koki jonkinasteisia vaikeuksia terveydenhoitoon liittyvien menojen kanssa. Vajaa 30 prosenttia vastanneista koki myös lääkemenojen kanssa hankaluuksia. Kulkuvälineiden käyttöön ja liikkumiseen liittyvien menojen kanssa koki vähintään jonkinasteisia vaikeuksia myös lähes 30 prosenttia vastanneista. Vajaa 20 prosenttia koki vähintään jonkinlaisia vaikeuksia myös ruokamenojen kanssa. Haastavimmat vaikeudet olivat kuitenkin harvinaisempia. Joka kymmenes (10 %) koki terveydenhoitomenojen kattamisen vaikeaksi tai erittäin vaikeaksi ja lähes yhtä moni (9 %) kertoi lääkemenoista selviytymisen olevan vaikeaa tai erittäin vaikeaa. Vastaava osuus (9 %) koki tämän tasoisia haasteita kulkemiseen liittyvien menojen kanssa. Ruokamenojen kattamisen koki vaikeaksi tai erittäin vaikeaksi neljä prosenttia eläkeläisistä.

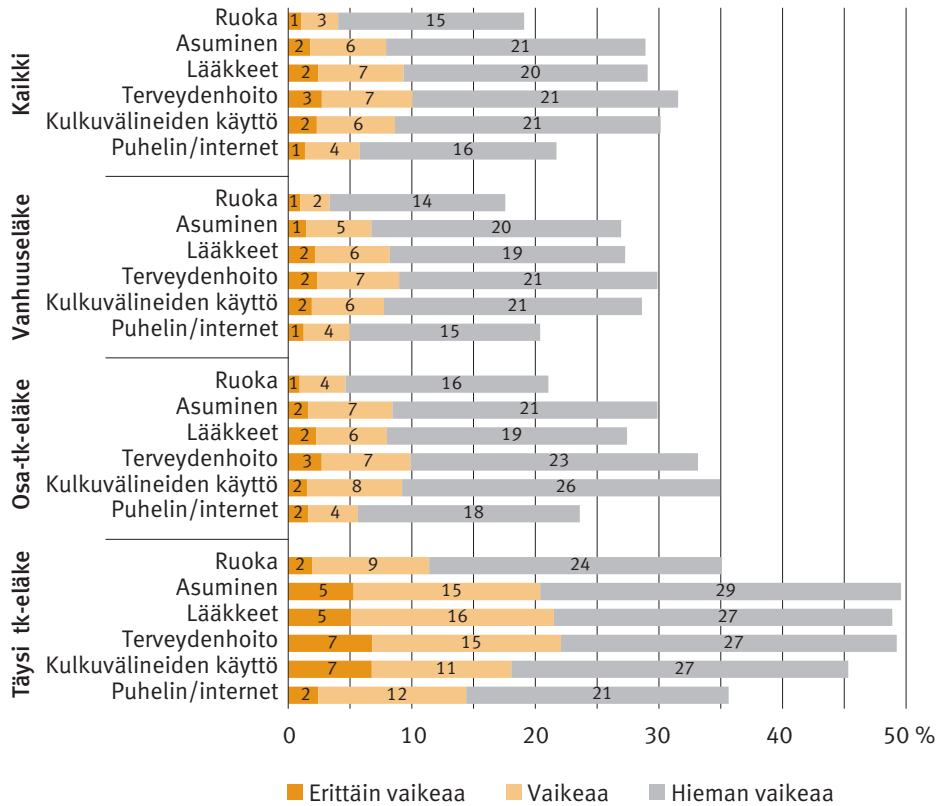
Täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevilla välttämättömyysmenojen kattaminen oli muita selvästi hankalampaa: liki puolella oli jonkinlaisia vaikeuksia kattaa terveydenhoitoon, lääkkeisiin ja asumiseen liittyviä menojaan ja viidesosalla vaikeudet olivat tätä haastavampia (vaikeaa tai erittäin vaikeaa) (kuvio 4.5). Myös ruokamenojen kattaminen oli työkyvyttömyyseläkeläisillä muita eläkeläisiä selvästi hankalampaa. Reilulla kymmenellä prosentilla ruokamenoista selviäminen oli vaikeaa tai erittäin vaikeaa.

"Pienestä eläkkeestä ei enää pysty maksamaan laskuja, koska lainoja jäi maksettavaksi, kun jouduin jäämään työkyvyttömyyseläkkeelle liian aikaisin, lääkkeitä joudun syömään moniin sairauksiin, eikä ole aina rahaa ostaa tarvittavia määriä – joutuu sietämään sen vuoksi kipuja, hermosärkyperäisiä, elämänlaatu siksi melko heikkoa." Nainen, 64 vuotta.

Kuvio 4.5.

Välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeus eläkelajin ja menojen kohteen mukaan, prosenttia vastanneista.

Lukujen pyöristyksestä johtuen palkkien kokonaismitta ei vastaa joka kohdassa niiden osien summaa.

Taulukko 4.4.

Välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeus vaikeuksien tason ja eläkelajin mukaan, prosenttia vastanneista.

Ruokaan, asumiseen, lääkkeisiin, terveydenhoitoon, kulkemiseen tai puhelimeen/internettiin liittyvien menojen kattaminen	Kaikki	Vanhuuseläke	Osa-työkyvyttömyyseläke	Täysi työkyvyttömyyseläke
Lievempiä tai haastavampia vaikeuksia vähintään yhdessä menoryhmässä (melko vaikeaa, vaikeaa tai erittäin vaikeaa)	48,8	46,7	49,3	72,2
Haastavampia vaikeuksia vähintään yhdessä menoryhmässä (vaikeaa tai erittäin vaikeaa)	20,5	19,1	18,6	35,7
Haastavampia vaikeuksia vähintään kahdessa menoryhmässä (vaikeaa tai erittäin vaikeaa)	9,1	8,0	10,3	21,0

Heikko terveys ja todennäköisesti terveempiä henkilöitä suurempi terveystarpeiden ja lääkkeiden tarve näkyi astetta haastavampina vaikeuksina kattaa terveydenhoito- ja lääkemenoja (taulukko 4.5). Kolmasosa (34 %) terveytensä huonoksi tai melko huonoksi kertoneista koki terveydenhoito- ja lääkemenojen kattamisen vaikeaksi tai erittäin vaikeaksi. Heikko terveydentila näkyi myös kulkemiseen liittyvien kustannusten kattamisen vaikeutena, reilu viidesosa (23 %) koki niissä olevan vaikeuksia. Tämäkin liittyy osittain terveempiä suurempaan kulkemiseen ja liikenteeseen liittyvien palveluiden tarpeeseen.

Taulukko 4.5.

Vaikeaa tai erittäin vaikeaa kattaa eri menoja taustatekijöiden mukaan, prosenttia vastanneista.

	Ruoka	Asuminen	Lääkkeet/ terveydenhoito	Kulkuvälineiden käyttö
Kaikki	4,0	7,9	12,2	8,6
Sukupuoli				
Mies	4,0	7,9	11,7	8,4
Nainen	4,1	7,9	12,6	8,9
Ikä				
55–64	6,8	14,1	18,1	11,7
65–74	3,3	6,5	10,2	7,1
75–85	4,2	7,9	13,5	10,1
Kotitalouden koko				
2 tai useampi	2,3	5,6	8,4	6,3
Yksi	7,5	12,3	19,9	13,0
Kotitalouden tulot €/kk				
Pienituloiset (alle 1 000) ¹	11,6	17,9	29,7	21,9
Alle 1 500	9,3	16,2	24,4	17,1
1 500–1 999	1,7	4,7	7,9	5,6
2 000–	0,3	1,6	2,6	1,5
Koettu terveys				
Hyvä / melko hyvä	1,5	3,8	4,7	3,5
Kohtalainen	3,6	8,3	12,3	8,6
Huono / melko huono	12,3	18,8	33,7	23,0

1) Pienituloiset sisältyvät alle 1 500 €/kk tuloryhmään.

Myös pienituloiset, alle 65-vuotiaat ja yksinasuvat kokivat muita eläkeläisiä useammin hankaluuksia välttämättömien menojen kattamisessa. Erityisesti lääkkeet ja terveydenhoito nousivat vaikeina kohteina esiin. Alimmassa tulokolmanneksessa olevista 24 prosenttia kertoi, että heidän oli vaikeaa tai erittäin vaikeaa kattaa lääke- ja terveydenhoitomenojaan, kun taas ylimmän tuloryhmän eläkeläisistä vain kolme prosenttia koki tämän asteisia vaikeuksia näissä menoissa. Pienituloisista (tulot alle 1 000 €/kk) 30 prosenttia koki vastaavia haasteita lääke- ja terveydenhoitomenojen kanssa. Alimmassa tulokolmanneksessa (tulot alle 1 500 €/kk) olevilla korostuivat myös kulkemiseen ja asumiseen liittyvien menojen kattamisen vaikeus. Alimpaan tulokolmannekseen kuuluvista 17 prosenttia ilmoitti, että heidän oli vaikeaa tai erittäin vaikeaa kattaa kulkemiseen liittyviä

kustannuksia, korkeimmassa tuloluokassa olevista kaksi prosenttia kertoi näin. 16 prosentilla alimman tulokolmanneksen eläkeläisistä oli myös asumismenojen kanssa vastaavanasteisia haasteita, ylimmässä tuloryhmässä olevilla vain kahdella prosentilla. Iän mukaan havaittiin, että 65–74-vuotiailla eläkeläisillä oli vähiten vaikeuksia välttämättömyysmenojen kattamisessa, joskaan erot 75–85-vuotiaisiin eivät olleet suuria. 55–64-vuotiaat eläkeläiset vastasivat vanhempia eläkeläisiä useammin kokevansa välttämättömyysmenojen kattamisen olevan vaikeaa tai erittäin vaikeaa. Vaikeudet kohdistuivat erityisesti lääke- ja terveydenhoitomenoihin (18 %), mikä on ymmärrettävää, sillä tässä ikäryhmässä on paljon työkyvyttömyyseläkeläisiä. Sukupuolen mukaan ei ollut nähtävissä eroja.

Säästöjen käyttäminen yleistä kulutuksen rahoittamisessa

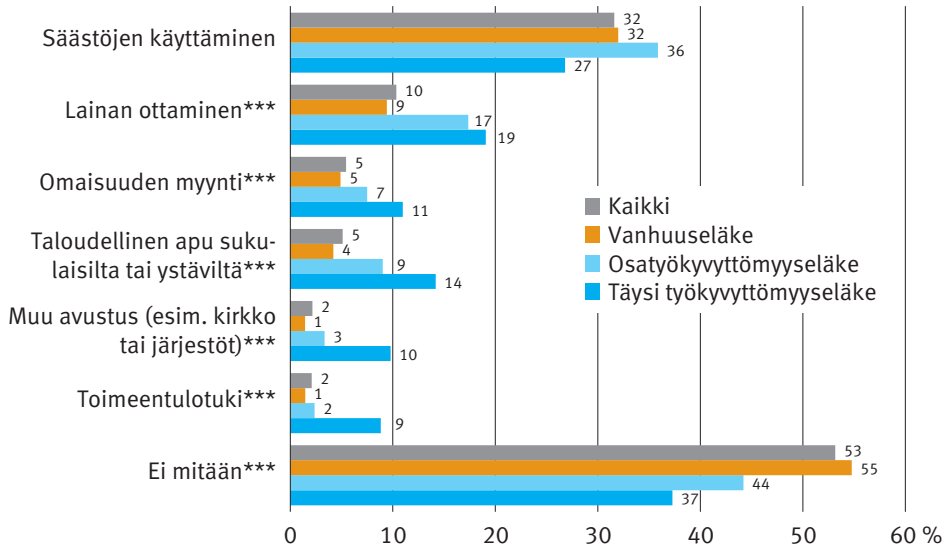
Tutkimuksessa kysyttiin myös, oliko vastaaja joutunut viimeisen 12 kuukauden aikana kattamaan välttämättömiä menojaan säästöillä, ottamalla lainaa, saamansa taloudellinen avun kautta, toimeentulotuella tai muulla avustuksella tai myymällä kiinteää omaisuuttaan.

Vajaa puolet eläkeläisistä oli joutunut käyttämään välttämättömiin menoihinsa edeltäneen 12 kuukauden aikana tulojensa lisäksi myös muita rahoituskeinoja (kuvio 4.6). Täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevista näin oli joutunut tekemään hieman yli 60 prosenttia. Yleisintä oli säästöjen käyttäminen, noin kolmannes vastaajista kertoi kattaneensa välttämättömiä menojaan säästöillään. Noin kymmenen prosenttia oli joutunut ottamaan lainaa ja noin viisi prosenttia myynyt omaisuuttaan tai saanut taloudellista apua sukulaisilta tai ystävil-tä. Toimeentulotukeen tai muuhun avustukseen oli turvautunut kaksi prosenttia vastaajista. Tämä on linjassa aikaisempien tutkimusten kanssa toimeentulotuen käytön yleisyydestä 65 vuotta täyttäneiden keskuudessa (Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos 2017).

Täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevat olivat muita useammin joutuneet turvautumaan lainanottoon sekä erilaisiin tuki- ja avustusmuotoihin rahoittaakseen välttämättömiä menojaan: lainaa oli ottanut liki 20 prosenttia, taloudellista apua saanut sukulaisilta tai ystävil-tä 14 prosenttia, omaisuuttaan joutunut myymään 11 prosenttia ja 10 prosenttia oli saanut jotakin muuta avustusta. Muuksi avustukseksi oli kysymyksessä määritelty esimerkiksi kirkolta tai järjestöiltä saatava apu. Myös toimeentulotuen käyttö oli täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevilla muita eläkeläisiä yleisempää, sillä yhdeksän prosenttia heistä ilmoitti käyttäneensä toimeentulotukea välttämättömien menojensa kattamiseen. Säästöjä he olivat käyttäneet hieman muita harvemmin.

Kuvio 4.6.

Välttämättömien menojen rahoituskeinot tulojen lisäksi viimeisen 12 kuukauden aikana, prosenttia vastanneista.

Tilastolliset merkitsevyydet on testattu χ^2 -testillä. *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$.

Viidesosa joutunut karsimaan välttämättömyysmenoista

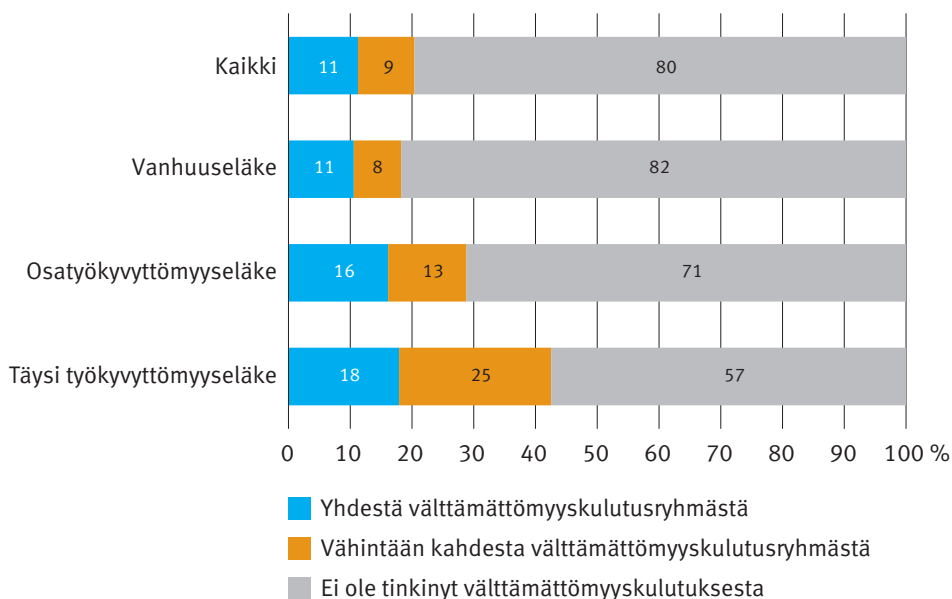
Edellä kuvattiin, miten eläkeläiset kokivat selviytyvänsä menoista ja mihin menoihin mahdolliset vaikeudet kohdistuivat. Näiden lisäksi tutkimuksessa selvitetiin, olivatko eläkeläiset tosiasiaa tinkineet kulutuksesta taloudellisten syiden takia ja jos olivat, mitä kulutusta he olivat karsineet. Aluksi tarkastellaan menojen tinkimistä välttämättömyyskulutuksen näkökulmasta ja sen jälkeen laajennetaan näkemystä myös muuhun kulutukseen. Välttämättömyyskulutukseksi on tässä luettu ruokaan, terveydenhoitoon, lääkkeisiin sekä kulkemiseen liittyvät menot. Asumismenoja ei tässä kysymyksessä erikseen kysytty.

Ainakin yhdestä välttämättömäksi katsottavasta menosta kertoi joutuneensa tinkimään viidesosa (20 %) vastanneista (kuvio 4.7). Vähintään kahdesta eri välttämättömyyskulutusryhmän menosta oli joutunut tinkimään yhdeksän prosenttia vastanneista. Yleisimmät kulutusryhmät, joista tingittiin yhtäaikaaisesti, olivat lääkkeet ja terveydenhoito. Esimerkiksi niistä, jotka olivat tinkineet terveydenhoitomenoista, kaksi kolmesta (67 %) oli tinkinyt myös lääkemennoista. Täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevat olivat joutuneet tinkimään välttämättömyyskulutuksesta muita yleisemmin. Reilu 40 prosenttia työkyvyttömyyseläke-

läisistä oli karsinut kulutustaan vähintään yhdestä ja 25 prosenttia vähintään kahdesta välttämättömyyskulutusryhmästä. Vanhuuseläkeläisistä 19 prosenttia ilmoitti karsineensa jostakin välttämättömyyskulutuksesta ja kahdeksan prosenttia oli karsinut kulutustaan vähintään kahdesta välttämättömyyskulutusryhmästä. Vastaavat osuudet osatyökyvyttömyyseläkeläisille olivat hieman korkeammat, 29 prosenttia oli tinkinyt vähintään yhdestä ja 13 prosenttia vähintään kahdesta ryhmästä.

Kuvio 4.7.

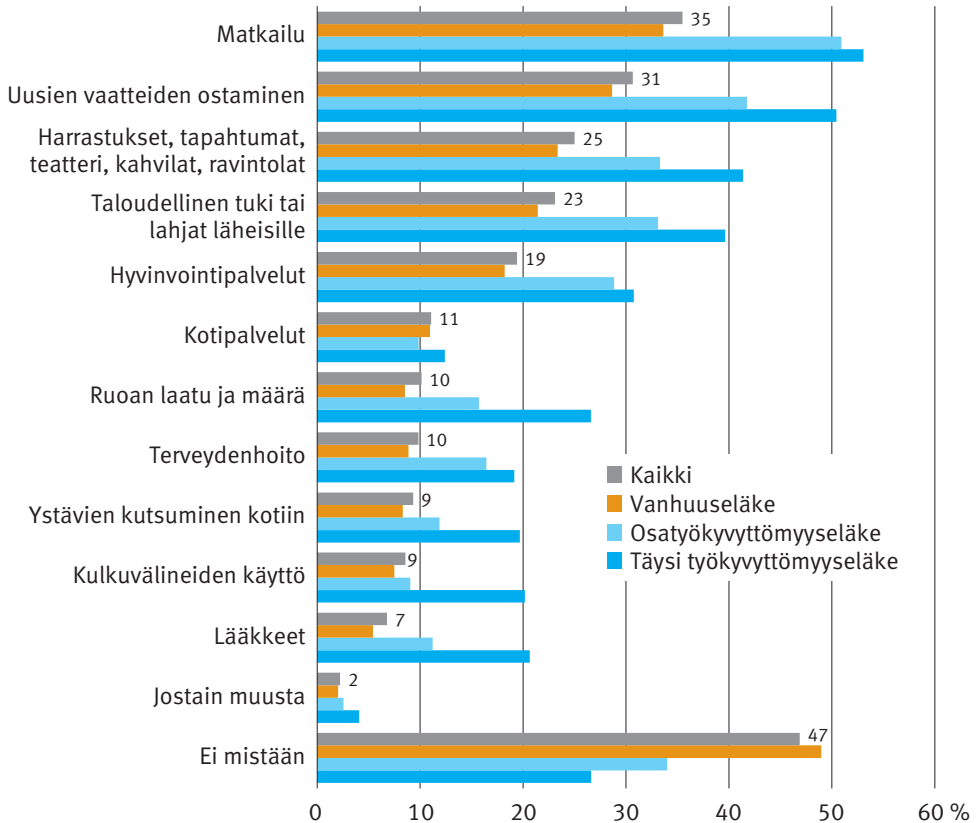
Välttämättömistä menoista (ruoka, terveydenhoito, lääkkeet ja kulkeminen) taloudellista syistä tinkimään joutuneet eläkelajin mukaan, prosenttia vastanneista.

Laajennettaessa kulutusmenokäsitystä välttämättömyyskulutusta laiveammaksi kulutuksesta tinkimään joutuneiden osuus kasvoi. Noin puolet vastanneista kertoi joutuneensa luopumaan taloudellisten syiden takia kulutuksesta viimeisen 12 kuukauden aikana (kuvio 4.8). Yleisin kohde, mistä jouduttiin tinkimään, oli matkailu ja uusien vaatteiden ostaminen, joista noin kolmasosa vastanneista kertoi luopuneensa. Myös vapaa-ajan kulutuksesta, harrastamisesta, tapahtumissa ja ravintoloissa käynneistä kertoi luopuneensa noin neljäsosa vastanneista. Reilu viidesosa oli joutunut karsimaan lahjojen ja taloudellisen tuen antamista läheisilleen. Noin viidesosa oli karsinut hyvinvointipalveluiden käyttöä.

Kuvio 4.8.

Taloudellisista syistä viimeisen 12 kuukauden aikana eri kulutusryhmistä luopumaan joutuneet, prosenttia vastanneista.

Täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevat erottuivat tässäkin tarkastelussa kaikkein heikko-osaisimpina (kuvio 4.8). Heistä reilu 70 prosenttia oli joutunut tinkimään kysytyistä kulutuskohteista viimeisen vuoden aikana. Myös osatyökyvyttömyyseläkeläisten tilanne erottui tässä muita heikompana. Täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevista puolet oli karsinut matkailusta ja uusien vaatteiden ostamisesta, noin 40 prosenttia vapaa-ajan kulutuksesta sekä läheisten lahjoista tai heidän taloudellisesta tukemisestaan ja noin kolmasosa hyvinvointipalveluiden käytöstä. Työkyvyttömyyseläkeläiset olivat joutuneet myös selvästi muita eläkeläisiä useammin tinkimään välttämättömyyskulutuksesta. Noin joka neljäs oli joutunut tinkimään ruoan laadusta tai määrästä ja joka viides terveydenhoidosta, lääkkeitä tai kulkuvälineiden käytöstä. Heillä oli myös talou-

dellisten syiden takia muita useammin hankaluuksia pitää yllä sosiaalisia suhteita kutsumalla ystäviä kotiinsa.

Heikko koettu terveydentila näyttäytyi vastanneiden keskuudessa eniten kulutusta rajoittavana tekijänä. Terveytensä huonoksi tai melko huonoksi kokevista joka neljäs oli joutunut tinkimään taloudellisten syiden takia ruoan laadusta tai määrästä ja sama osuus oli joutunut tinkimään myös terveydenhoitomenoista tai lääkkeistä (taulukko 4.6). Joka viides oli joutunut vähentämään kulkuvälineiden käyttöä taloudellisten syiden takia. Myös tulot heijastuivat suoraan kulutukseen ja noin viidesosa alimpaan tulokolmannekseen (tulot alle 1 500 €/kk) kuuluvista oli joutunut tinkimään ruoan laadusta tai määrästä sekä lääkkeistä tai terveydenhoidosta.

Todennäköisesti heikko terveydentila ja työkyvyttömyyseläkeläisten suuri osuus alle 65-vuotiaissa eläkeläisissä heijastuu myös iän mukaiseen tarkasteluun, sillä kuten aikaisemmissakin tarkasteluissa huomattiin, alle 65-vuotiaiden eläkeläisten joukossa on muita enemmän toimeentulovaikeuksia ja ne näkyvät myös kulutuksesta tinkimisenä (taulukko 4.6). Noin joka viides 55–64-vuotias eläkeläinen oli joutunut tinkimään välttämättömyyskulutuksesta eli ruoasta tai lääkkeistä ja terveydenhoidosta. Sen sijaan 65–74- ja 75–85-vuotiaat eläkeläiset näyttäytyivät varsin samanlaisina eikä heidän kulutustarpeidensa täyttymisessä ollut havaittavissa eroja minkään kulutusryhmän osalta. Tätä voi selittää ikään-tyneiden erilaiset kulutustarpeet ja -tottumukset (Ahonen & Vaittinen 2015). On kuitenkin yllättävää, että eroja ei ole havaittavissa edes lääke- ja terveydenhoitomenojen kohdalla, sillä terveydenhoitomenojen voisi kuvitella olevan vanhemmassa ikäryhmässä nuorempia korkeammat ja aiheuttavan ikään-tyneillä nuorempia vanhuuseläkeläisiä enemmän haasteita.

Välttämättömyyskulutuksesta tinkimistä yleisempää oli muun kulutuksen vähentäminen. Vapaa-ajan kulutusta (matkailu, ravintolat, tapahtumat, ystävien kotiin kutsuminen) kertoi supistaneensa yli 40 prosenttia eläkeläisistä, kaikkein yleisintä tästä menoryhmästä supistaminen oli terveytensä heikoksi kokevilla, heistä 60 prosenttia vastasi karsineensa menoja tästä taloudellisten syiden takia. Vapaa-ajankulutuksesta tinkiminen oli muita selvästi yleisempää myös alimassa tulokolmanneksessa olevien, 55–64-vuotiaiden eläkeläisten sekä yksin-asuvien keskuudessa. Heistä yli puolet kertoi karsineensa tästä.

Taulukko 4.6.

Taloudellisista syistä kulutuksesta luopuminen taustatekijöiden mukaan, prosenttia vastanneista.

	Ruoan laatu ja määrä	Lääkkeet ja/tai terveydenhoito	Kulkuvälineiden käyttö	Matkailu, harrastukset, ystävien kutsuminen kotiin ym.	Ei mistään
Kaikki	10,1	12,2	8,6	42,9	46,9
Sukupuoli					
Mies	9,8	11,9	10,1	41,0	50,4
Nainen	10,4	12,5	7,3	44,6	43,9
Ikä					
55–64	18,9	21,3	14,3	54,3	36,3
65–74	8,7	11,2	7,6	42,4	49,9
75–85	9,0	10,3	8,0	39,4	45,8
Kotitalouden koko					
2 tai useampi	7,0	10,6	7,1	39,2	52,8
Yksi	16,3	15,2	11,6	51,3	37,1
Kotitalouden tulot €/kk					
Pienituloiset (alle 1 000) ¹	21,6	21,1	19,5	60,2	24,6
Alle 1 500	18,9	20,4	15,6	58,2	27,6
1 500–1 999	7,5	10,1	6,1	44,4	49,7
2 000–	1,9	3,5	1,9	21,8	71,5
Koettu terveys					
Hyvä / melko hyvä	4,5	5,3	3,7	33,6	61,8
Kohtalainen	10,5	14,1	9,7	46,9	40,3
Huono / melko huono	24,3	26,4	19,0	60,1	26,4

1) Pienituloiset sisältyvät alle 1 500 €/kk tuloryhmään.

Välttämättömyyskulutuksesta tinkiminen ja se, miten vaikeaksi eläkeläiset kokevat näiden menojen kattamisen, näyttävät menevän melko hyvin keskenään yhteen (taulukko 4.4 ja kuvio 4.7). Erityisesti haastavammat vaikeudet (vaikeaa tai erittäin vaikeaa kattaa välttämättömyyskulutusmenoja) näyttävät johtavan myös kulutuksesta tinkimiseen. Niistä henkilöistä, joilla oli ollut tämänasteisia vaikeuksia kattaa kahteen tai tätä useampaan välttämättömyysmenoryhmään kuuluvia menoja, 70 prosenttia kertoi myös tinkineensä ruokaan, lääkkeisiin, terveydenhoitoon tai kulkemiseen liittyvistä menoistaan (taulukko 4.7). Vastaavasti niillä, joilla oli vaikeuksia ainoastaan yhdessä menoryhmässä, 44 pro-

senttia kertoi karsineensa taloudellisista syistä kyseisiä menoja. Sen sijaan niillä, joilla välttämättömyyskulutuksen kattamisessa oli pienempiä vaikeuksia tai menojen kattaminen koettiin helpoksi (melko vaikeaa, melko helppoa, helppoa tai erittäin helppoa), ainoastaan kymmenen prosenttia kertoi tinkineensä välttämättömyysmenoistaan taloudellisten syiden takia.

Taulukko 4.7.

Menojen kattamisen vaikeus (vaikeaa tai erittäin vaikeaa kattaa menoja) ja kulutuksesta tinkiminen taloudellisten syiden takia, prosenttia.

Vaikeaa tai erittäin vaikeaa kattaa: ruokaan, asumiseen, lääkkeisiin, terveydenhoitoon, kulkemiseen tai puhelimeen/internetiin liittyviä menoja	Ei suuria haasteita ¹	Vaikeuksia yhdessä menoryhmässä	Vaikeuksia vähintään kahdessa menoryhmässä	Kaikki
Joutunut tinkimään: ruokaan, lääkkeisiin, terveydenhoitoon tai kulkemiseen liittyvistä menoistaan	10,1	44,0	70,0	18,0
Lkm	230	81	165	476

1) Henkilö on voinut kokea menojen kattamisen melko vaikeaksi tai tätä helpommaksi.

5 Päätelmät

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tuottaa entistä monipuolisemmin tietoa eläkeläisten toimeentulokokemuksista. Eläkeläisten toimeentuloa on aiemmin tarkasteltu pääasiassa objektiivisten mittareiden, kuten tulojen ja kulutusmenojen, näkökulmista. Eläkeläisten toimeentulosta saa kattavamman kuvan, kun otetaan objektiivisten mittareiden lisäksi huomioon myös eläkeläisten omia kokemuksia toimeentulostaan. Kokemukset antavat yhden tavan arvioida muun muassa sitä, millaista taloudellista hyvinvointia eläke- ja muu sosiaaliturva saajilleen antaa. Keskeisiä näkökulmia tässä tutkimuksessa olivat tulojen riittävyys, rahankäyttökohteet, toimeentulovaikeudet ja niiden ratkaisukeinot. Tutkimuksessa tarkasteltiin eläkelajin, tulojen, koetun terveyden ja muiden aiemmissä tutkimuksissa esille nousseiden keskeisten tekijöiden yhteyksiä siihen, miten rahat riittävät tavanomaiseen kulutukseen, mihin jäljelle jäävää rahaa käytetään, millaisiin menoihin toimeentulovaikeudet kohdistuvat ja millaisesta kulutuksesta on jouduttu tinkimään.

Eri näkökulmilla tarkasteltuna noin puolella eläkeläisistä oli vähintään jonkinasteisia toimeentulovaikeuksia. Vajaa puolet vastanneista (45 %) koki jonkinasteisia vaikeuksia kattaa tavanomaisia menojaan. Puolet (49 %) vastanneista kertoi, että heillä oli vähintään hieman vaikeuksia kattaa ainakin jokin välttämättömäksi katsottavista menoista. Välttämättömiksi menoiksi tutkimuksessa määriteltiin ruoka, asuminen, lääkkeet, terveydenhoito, kulkeminen ja tietoliikenne. Niin ikään noin puolet vastanneista (53 %) ilmoitti, että oli joutunut tinkimään rahan puutteen vuoksi yleisemmin kulutuksestaan. Kolmasosalle (33 %) ei jäänyt rahaa välttämättömyysmenojen jälkeen. Moni eläkeläinen koki näin ollen jonkintasoisia vaikeuksia toimeentulossaan, ja taloudellinen tilanne näyttäisi edellyttävän monelta ainakin jossain määrin kulutuksesta tinkimistä ja menojen sopeuttamista tuloihin. Avovastauksissa tuotiinkin useaan otteeseen esiin, että "ei ne suuret tulot, vaan pienet menot".

Haastavammat toimeentulovaikeudet olivat harvinaisempia. 15 prosenttia eläkeläisistä koki tavanomaisten menojen kattamisessa vaikeuksia tai suuria vaikeuksia. Lisäksi viidennes (21 %) kertoi, että jonkun välttämättömyysmenon kattaminen oli vaikeaa tai erittäin vaikeaa ja yhtä moni (20 %) oli joutunut tinkimään ruokaan, lääkkeisiin, terveydenhoitoon tai kulkemiseen liittyvistä menoista rahan puutteen vuoksi. Suurempia haasteita koki vajaa kymmenen prosenttia eläkeläisistä. Vastaajista yhdeksän prosenttia kertoi, että heidän oli vai-

keaa tai erittäin vaikeaa kattaa kahteen tai tätä useampaan välttämättömyysmenoryhmään kuuluvia menoja. Yhtä moni (9 %) ilmoitti joutuneensa tinkimään vähintään kahdesta välttämättömyysmenosta, jotka liittyivät ruokaan, lääkkeisiin, terveydenhoitoon tai kulkemiseen. Viisi prosenttia eläkeläisistä ilmoitti, että heillä oli suuria vaikeuksia kattaa tavanomaisia menojaan.

Tyypillisimmät välttämättömyysmenot, joiden kattamisen vastaajat kokivat olevan vaikeaa tai erittäin vaikeaa, olivat terveydenhoito- ja lääkemenot. Reilu 12 prosenttia ilmoitti vaikeuksista suoriutua näistä menoista. Vastaava osuus oli myös joutunut tinkimään kyseisistä menoista taloudellisten syiden takia. Terveydenhoito ja lääkkeet olivat myös yleisimmät kulutusryhmät, joista tingittiin yhtäaikaaisesti. Niistä, jotka olivat tinkineet terveydenhoitomenoista, kaksi kolmesta (67 %) oli tinkinyt myös lääkemenoista.

Tulojen ja menojen tiukkuudesta kertoi osaltaan myös se, että vajaa puolet (47 %) eläkeläisistä oli käyttänyt välttämättömiin menoihinsa tulojensa lisäksi myös muita rahoituskeinoja. Yleisimmin käytettiin säästöjä (32 %), lainaa oli ottanut joka kymmenes. Muiden rahoituskeinojen käyttö oli harvinaista. Vaikka monella oli välttämättömyysmenojen kattamisessa vaikeuksia, niin esimerkiksi toimeentulotukea kertoi kuluneen 12 kuukauden aikana saaneensa ainoastaan kaksi prosenttia eläkeläisistä. Sama osuus oli saanut avustusta esimerkiksi kirkolta tai järjestöiltä.

Pienituloisilla ja terveytensä heikoksi kokevilla oli muita useammin toimeentulovaikeuksia kaikilla tutkimuksessa käsitellyillä kysymyksillä tarkasteltuna. Huono terveys lisää oletettavasti välttämättömiä terveystenonja, jolloin muuhun kulutukseen jää vähemmän rahaa. Eläkelajeittain tarkasteltuna näitä samoja tekijöitä kuvasi se, että työkyvyttömyyseläkeläisten kokemukset toimeentulosta olivat selvästi muita eläkeläisiä heikompia. Aikaisempien tutkimusten tavoin myös tässä tuli ilmi yksinasuvien heikko taloudellinen tilanne. Yksinasuvien toimeentulokokemukset olivat yhdessä asuvia heikommat, mikä liittyy pitkälti yksinasuvien yhdessä asuvia korkeampiin elinkustannuksiin. Tulokset vahvistavat aiempien tutkimusten tuloksia. Taloudellinen tilanne on myös kokemusten perusteella muita heikompia pienituloisilla, työkyvyttömyyseläkeläisillä, yksinasuvilla ja terveytensä huonoksi kokevilla.

Toisaalta noin puolet eläkeläisistä koki toimeentulonsa tarkasteltujen kysymysten valossa ainakin kohtuullisen helpoksi. Kahdelle kolmasosalle eläkeläisistä jäi rahaa välttämättömyysmenojen jälkeen ja 40 prosenttia eläkeläisistä kertoi säästävänsä. Toimeentulon helppous oli luonnollisesti yhteydessä keskimääräisiin tai niitä korkeampiin tuloihin ja tulojen merkitys näkyi myös siinä,

että yhdessä asuvien koettu toimeentulo oli yksinasuvia parempi. Myös hyvä terveys liittyi myönteisiin toimeentulokokemuksiin.

Huomionarvoista on, että ikääntyneimpien (75–85-vuotiaiden) kokemukset olivat kauttaaltaan vain hieman heikompia kuin 65–74-vuotiaiden eläkeläisten kokemukset. Ikääntyneimpien matalampien tulojen perusteella tämä on yllättävä, joskaan ei täysin uusi havainto. Ilmiötä voi selittää esimerkiksi vanhimpien kohorttien kokema taloudellinen niukkuus nuoruudessa, mihin verrattuna nykyinen tilanne saatetaan kokea helppona pienistä tuloista huolimatta (Hansen ym. 2008). Ilmiön on myös arveltu olevan yhteydessä ikääntyneiden erilaisiin kulutustottumuksiin ja -tarpeisiin (Ahonen & Vaittinen 2015).

Tämän tutkimuksen tuloksia toimeentulokokemuksista ja vakavimpien toimeentulo-ongelmien yleisyydestä voidaan vertailla aiempiin tietoihin joidenkin kysymysten osalta. Ensinnäkin tämä tutkimus osoitti eläkeläisten kokemuksen rahojen riittävydestä tavanomaisten menojen kattamiseen olevan heikompa kuin mitä aiemmin on havaittu laajempien hyvinvointi- ja toimeentulokyselyjen perusteella. (Palomäki 2011; Murto ym. 2016; Ahonen ym. 2017.) Myös taloudellinen tyytyväisyys on keskiarvoilla mitattuna noin 1,5 yksikköä matalammalla tasolla kuin mitä on aiemmin tullut esiin. Eurostatin vuotta 2013 koskevien lukujen perusteella suomalaisten ikääntyneiden tyytyväisyyden keskiarvo on vajaat kahdeksan, mikä sijoittuu Euroopan maiden vertailussa kärkipäähän, heti muiden pohjoismaiden (pl. Islanti) ja Sveitsin jälkeen. (Eurostat 2018b.) Eurostatin luvut vastaavat yleistä ymmärrystä maiden välisestä eläkejärjestelmien järjestyksestä. Tämän tutkimuksen alempi keskiarvo on siten huomioonotettava havainto. Syitä yllämainituille tuloksille, jotka koskevat nimenomaan yleisempiä arviota toimeentulosta, pohditaan päätelmissä myöhemmin.

Toiseksi välttämättömyyskulutuksesta eli ruoasta, lääkkeistä ja lääkärissäkäynneistä tinkiminen vaikuttaa olevan samassa mittakaavassa kuin aiemmassa tutkimuksessa (Murto ym. 2017). Sen sijaan pienituloisten terveydenhoidosta tinkiminen näyttäisi olevan yleisempää kuin mitä THL:n tutkimuksessa ilmeni (Hannikainen 2018), joskin tarkastelujen ikäryhmärajaukset eivät ole yhtäläiset. Kolmanneksi toimeentulotukeen turvautuminen tai avun hakeminen järjestöiltä välttämättömyysmenojen kattamiseksi on suunnilleen yhtä yleistä kuin olemassa olevan tiedon perusteella (Lehtelä & Kestilä 2014; Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2017).

Syitä heikommille toimeentulokokemuksille ja taloudelliselle tyytyväisyydelle, jotka molemmat kertovat yleisemmästä oman toimeentulon arvioinnista, voidaan hakea eri lähteistä. Tämä tutkimus keskittyi toimeentuloon, jolloin

vastaajat ovat voineet keskittyä arvioimaan taloudellista tilannettaan. Laajemmissa hyvinvointitutkimuksissa toimeentulo on usein vähäisemmässä roolissa, jolloin toimeentuloa saatetaan arvioida pinnallisemmin. Vastaamisen on myös todettu olevan yhteydessä aiheen koettuun tärkeyteen. Mitä tärkeämpänä aihe koetaan, sitä perusteellisemmin kysymyksiä prosessoidaan. (Ahola 2004.) Tutkimuksen aiheen koettu tärkeys onkin ilmeinen, sillä eläkkeiden niukkuuden tiedetään olevan yksi suurimmista ikääntyneiden huolenaiheista yksinäisyyden ohella (Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry 2016). Eläkeläisten toimeentulokysymykset ovat myös olleet verrattain paljon esillä viime aikoina, millä saattaa olla oma vaikutuksensa.

Myös aineistonkeruumenetelmällä voi olla merkitystä. Tämä tutkimus toteutettiin postikyselynä, jonka tiedetään soveltuvan hyvin arkaluontoisiin, kuten toimeentuloon, liittyviin kysymyksiin vastaamisessa (De Leeuw 1992). Aiemmista kyselyistä EU-SILC on toteutettu puhelimitse, HYPÄ puhelimitse tarkastellun ikäryhmän osalta ja ATH posti- ja verkkokyselyinä. Posti- ja verkkokyselyyn vastaamisen eroista tiedetään vähän, mutta vaikuttaisi siltä, että posti- ja verkkokyselyihin vastataan Suomessa samalla tavalla hyvinvointia koskevissa kysymyksissä (Koivula ym. 2016). Puhelinhaastatteluun verrattuna postikyselyn persoonattomuuden kuitenkin tiedetään lisäävän muun muassa halukkuutta kertoa itselle epämiellyttävistä asioista ja menetelmä voidaan kokea puhelinhaastattelua legitimiimpänä (Tourangeau 2000).

Kun tämän tutkimuksen tiedot subjektiivisista kokemuksista yhdistetään aikaisempiin tietoihin pienituloisuudesta, voidaan paikantaa kaikkein vaikeimmassa taloudellisessa asemassa olevia eläkeläisryhmiä. Pienituloisuus on aikaisempien tietojen perustella kohdistunut erityisesti ikääntyneisiin naisiin, yksinasuviin ja työkyvyttömyyseläkeläisiin (Rantala ym. 2017a; Rantala ym. 2017b). Koetut toimeentulovaikkeudet paikantuvat tämän tutkimuksen mukaan selkeimmin pienituloisiin sekä terveytensä heikoksi kokeviin. Myös yksinasuvat sekä eläkelajeittain tarkasteltuna työkyvyttömyyseläkeläiset nousivat toimeentulokokemuksiltaan huolestuttavana ryhmänä esiin.

Sen sijaan naisten ja vanhimpien eläkeläisten suhteellinen asema näyttää toimeentulokokemusten kautta valoisammalta kuin tarkasteltaessa asiaa puhtaasti pienituloisuuden näkökulmasta. Sukupuolella voi olla merkitystä, mutta se ei ilmene ristiintaulukoimalla. Jos vanhempien eläkeläisten muita myönteisempiä toimeentulokokemuksia voidaan selittää kulutustottumuksien ja -tarpeiden kautta, naisten osalta tulos on osittain yllättävä. Aiemmassa tutkimuksessa on havaittu naisten ja miesten yhtäläiset kokemukset tavanomaisten menojen katamisessa (Kautto ym. 2009). Kuitenkin se, että naisten ja miesten kokemuksis-

sa ei ole havaittavissa eroja niin monen eri näkökulman suhteen, on yllättävä tulos. Sukupuolen, tulojen ja kokemusten väliset yhteydet ovatkin mielenkiintoinen jatkotutkimuksen kohde.

Eläkeläisten (rahatuloilla mitattu) pienituloisuusaste oli vuonna 2016 noin 13 prosenttia (Tilastokeskus 2018a). Tässä tutkimuksissa kokemuksilla mitattuna noin puolet eläkeläisistä oli kokenut jonkinasteisia toimeentulovaikeuksia ja noin viidennes eläkeläisistä oli kohdannut haastavampia toimeentulovaikeuksia ja joutunut muun muassa tinkimään välttämättömyyskulutuksesta. Noin kymmenellä prosentilla toimeentulohankaluudet olivat vielä tätäkin vaikeampia. Eläkeläisten pienituloisuusaste ja kokonaiskuva koetusta toimeentulosta antavat näin ollen jossain määrin erilaisen kuvan eläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista. Koetun hyvinvoinnin ja objektiivisten resurssien suhteellisen heikko yhteys on yleisemmin tunnettu havainto hyvinvointitutkimuksissa (esim. Easterlin 1974; Diener & Suh 1997) ja suomalaisessa köyhyystutkimuksessa (esim. Kangas & Ritakallio 1996). Yksi selitys kokemusten ja objektiivisen pienituloisuuden ristiriidalle voi löytyä eläkeläisten tulojakaumasta, mikä on varsin keskittynyt koko väestön mediaanitulon ja pienituloisuusrajan väliin (Rantala & Riihelä 2017). Se, että eläkeläinen ylittää tai alittaa pienituloisuusrajan jollakin euromäärällä, ei todennäköisesti vaikuta hänen kokemuksiinsa toimeentulosta kovinkaan merkittävästi, vaan toimeentulokokemukset liittynevät enemmän kulutustarpeisiin ja -preferensseihin sekä niiden täyttymiseen. Esimerkiksi se, että henkilöllä on heikentyneen terveyden takia enemmän lääkärissäkäynti- ja lääkekustannuksia tai että hän joutuu turvautumaan ostopalveluihin sukulais- ja naapuriavun puutteen takia, ei näy pelkkiin tuloihin pohjautuvissa pienituloisuustarkasteluissa.

Toisaalta myös kokemuksia voidaan arvostella saman argumentin perusteella; ne eivät välttämättä ole yhteydessä havaittuun todellisuuteen. Saman tasoinen tarpeiden tyydytys voi tarkoittaa yhdelle tarpeiden täyttymistä ja toiselle täysin samassa tilanteessa olevalle puutteellista tarpeiden tyydytystä. Sekä objektiivisissa, esimerkiksi tuloihin perustuvissa, että subjektiivisissa mittareissa on näin ollen omat heikkoutensa ja vahvuutensa. Tämän vuoksi on tärkeitä, että toimeentuloa tarkastellaan entistä useammin samanaikaisesti sekä subjektiivisten kokemusten että objektiivisten mittareiden kautta. Tässä suuren osan suomalaisista eläkeläisistä kattavassa tutkimuksessa havaittiin ensimmäistä kertaa 2000-luvulla, että eläkeläisten kokemat toimeentulovaikeudet ovat yleisiä. Tilanteen seuranta muodostuu siten keskeiseksi tutkimuskohteeksi. Kertovatko tulokset pysyvämmästä ilmiöstä vai liittyvätkö ne enemmän ajan henkeen.

LÄHTEET

Ahola, A. (2004) Postikysely ja puhelinhaastattelu työolobarometriin vastaamisessa. Hyvinvointikatsaus: tilastollinen aikakauslehti(4): 47–52.

Ahonen, K. (2017) Eläkeläisten kulutus ja kulutuksen rakenne. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki.

Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (2017) Eläkeikäisten toimeentulo ja pientuloisuus eurooppalaisessa vertailussa. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki.

Ahonen, K. & Vaittinen, R. (2015) Eläkeikäisten kulutus Suomessa 1985–2012. Eläketurvakeskuksen raportteja 06/2015: Helsinki.

Airio, I. & Blomberg, H. & Kangas, O. & Kroll, C. & Niemelä, M. (2013) Täyden kansaneläkkeen saajien tulot ja kokemukset toimeentulosta. Teoksessa Airio, I. (toim.) Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa: Kansalaisten käsitykset ja odotukset. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.

Asiakastieto (2017) Maksuhäiriötilastot Q1-Q4-2017. Viitattu: 14.5.2018. https://www.asiakastieto.fi/media/press_room/1/releases/maksuhairiotilastot-q1-q4-2017-kuluttajat.pdf

Atkinson, A. B. (1970) On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory* 2(3): 244–263.

Blomgren, J. (2014) Eläkkeelle siirtymisen vaikutus terveyteen ja tyytyväisyyteen Euroopassa. Teoksessa Niemelä, M. (toim.) Eurooppalaiset elinolot. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.

Daatland, S. O. & Hansen, T. (2007) Well-being, control, and ageing. Teoksessa Mollenkopf, H. & Walker, A. (toim.) Quality of life in old age: International and multidisciplinary perspectives. Springer: Dordrecht.

De Leeuw, E. D. (1992) Data Quality in Mail, Telephone and Face to Face Surveys. TT-Publikaties: Amsterdam.

Diener, E. & Suh, E. M. (1997) Measuring quality of life: Economic, social and subjective indicators. *Social Indicators Research* 40(1–2): 189–216.

Easterlin, R. A. (1974) Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. Teoksessa David, P. A. & Reder, M. W. (toim.) Nations and households in economic growth: Essays in honor of Moses Abramovitz. Academic Press: New York.

Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry (2016) HUOMISEN KYNNYKSELLÄ 2016: Kysely 55–84-vuotiaiden tulevaisuudennäkömistä.

Eurostat (2015) Quality of life indicators – measuring quality of life. Eurostat statistics explained. Viitattu: 20.6.2017. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_life_indicators_-_measuring_quality_of_life

Eurostat (2018a) Glossary: Material deprivation. Viitattu: 23.5.2018. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Severe_material_deprivation_rate&redirect=no

Eurostat (2018b) Average rating of financial satisfaction by sex, age and educational attainment level. Viitattu: 11.4.2018. http://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=ilc_pw01

Haapola, I. & Karisto, A. & Seppänen, M. (2012) Ikääntyvien köyhyys ja sen heijastumat hyvinvointiin. Teoksessa Forssén, K. & Roivainen, I. & Ylinen, S. & Heinonen, J. (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? UNIPress: Kuopio.

Hagfors, R. & Hellsten, K. & Ilmakunnas, S. & Uusitalo, H. (2003) Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1/2003: Helsinki.

Hannikainen, K. (2018) Ikääntyneiden sosiaali- ja terveystalveluiden tarve ja käyttö eroavat tulotason mukaan. Suomen sosiaalinen tila 1/2018. Tutkimuksesta tiiviisti 3/2017. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki.

Hansen, T. & Slagsvold, B. & Moum, T. (2008) Financial Satisfaction in Old Age: A Satisfaction Paradox or a Result of Accumulated Wealth? *Social Indicators Research* 89(2): 323–347.

Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (1996) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Stakes: Helsinki.

Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (2008) Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Kelan sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61: Helsinki.

Kautto, M. (2011) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2011: Helsinki.

Kautto, M. & Palomäki, L.-M. & Rantala, J. & Tuominen, E. (2009) Eläkeläisten tulot ja kokemukset toimeentulosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(3): 290–302.

Koivula, A. & Räsänen, P. & Sarpila, O. (2016) Internet- ja paperilomakkeiden täyttäjät: Vastaustavan muutoksen ja merkityksen arviointia hyvinvointitutkimuksessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 81(2): 174–185.

Kuivalainen, S. & Juha Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (2017) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki.

Laaksonen, S. (2013) *Surveymetodiikka: aineiston kokoamisesta puhdistamisen kautta analyysiin*. Holstebro: Ventus Publishing.

Laihiala, T. (2018) *Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonoista: huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus*. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta / Yhteiskuntatieteiden laitos. Itä-Suomen yliopisto.

Lehtelä, K.-M. & Kestilä, L. (2014) *Kaksi vuosikymmentä ruoka-apua*. Teoksessa Vaarama, M. & Karvonen, S. & Kestilä, L. & Moisio, P. & Muuri, A. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki.

Lundqvist, A. & Mäki-Opas, T. (2016) (toim.) *Health 2011 Survey – Methods*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportteja 8/2016: Helsinki.

Luoto, R. (2009) *Kyselytutkimuksen suunnittelu*. *Duodecim: lääketieteellinen aikakausikirja* 125(15): 1639–1653.

Moisio, P. & Karvonen, S. & Simpura, J. & Heikkilä, M. (2008) (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Stakes: Helsinki.

Mukkila, S. & Ilmakunnas, I. & Moisio, P. & Saikkonen, P. (2017) *Perusturvan riittävyys ja köyhyys 2017*. Tutkimuksesta tiiviisti 31: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Murto, J. & Kaikkonen R. & Pentala-Nikulainen, O. & Koskela, T. & Virtala, E. & Härkänen, T. & Koskenniemi, T. & Jussmäki, T. & Vartiainen, E. & Koskinen, S. (2016) *Alueellisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen perustulokset 2010–2016*. Viitattu: 2.5.2018. http://www.terveytemme.fi/ath/aikasarja2013-2016/graph/userselect.php?osoitin=ath_livelihood_cr&alue1=ath_1001&alue2=ath_1001&kuvio=age_group&vuodet=year_2013-2016

Murto, J. & Kaikkonen R. & Pentala-Nikulainen, O. & Koskela, T. & Virtala, E. & Härkänen, T. & Koskenniemi, T. & Jussmäki, T. & Vartiainen, E. & Koskinen, S. (2017) *Aikuisten terveys-, hyvinvointi- ja palvelututkimus ATH:n perustulokset 2010–2017*. Viitattu: 2.5.2018. http://www.terveytemme.fi/ath/tampere-raisio/graph/select.php?alue1=&alue2=&osoitin=ath_absdeprivation_sum_cr

Mäkinen, L. (2017) *Viitebudjetti köyhyyden mittarina – muuttuuko köyhyyden kuva?* *Yhteiskuntapolitiikka* 82(2): 153–164.

Ohisalo, M. & Saari, J. (2014) *Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa*. Kunnallissalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut nro 83: Helsinki.

Palomäki, L.-M. (2009) *Mitkä tekijät selittävät pienituloisten eläkeläisten toimeentulokokemusten eroja?* *Yhteiskuntapolitiikka* 74(5): 542–553.

Palomäki, L.-M. (2011) Eläkeläisten kokemukset toimeentulosta. Teoksessa Kautto, M. (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2011: Helsinki.

Palomäki, L.-M. (2016) Reference Groups and Pensioners' Subjective Economic Well-Being in Europe. *Social Indicators Research* 131(2): 509–525.

Palumbo, M. G. (1999) Uncertain Medical Expenses and Precautionary Saving Near the End of the Life Cycle. *Review of Economic Studies*, 66: 395–421.

Pulkkinen, T. (1969) Eläketurva ja toimeentulo. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu, WS: Porvoo; Hki.

Rantala, J. & Hietaniemi, M. & Nyman, H. & Laaksonen, M. & Kuivalainen, S. (2017a) Työkyvyttömyyseläkkeensaajien eläketurva ja toimeentulo 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 04/2017: Helsinki.

Rantala, J & Kuivalainen, S. & Nyman, H. & Lampi, J. (2017b) Eläkkeiden reaalin kehitys. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki.

Rantala, J. & Riihelä, M. (2017) Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki.

Reinikainen, J. & Tolonen, H. & Borodulin, K. & Härkänen, T. & Jousilahti, P. & Karvanen, J. & Koskinen, S. & Kuulasmaa, K. & Männistö, S. & Rissanen, H. & Vartiainen, E. (2018) Participation rates by educational levels have diverged during 25 years in Finnish health examination surveys. *European Journal of Public Health* 28(2): 237–243.

Riihelä, M. & Suoniemi, I. (2015) Hyvinvointivaltio 2010-luvulla: mitä kello on lyönyt? Palkansaajien tutkimuslaitoksen raportteja 30: Helsinki.

Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (1996) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. *Stakesin tutkimuksia* 65: Helsinki

Stiglitz, J. E. & Sen, A. & Fitoussi, J.-P. (2009) Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2016a) Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet 65 vuotta täyttäneet, % vastaavanikäisestä väestöstä. Viitattu: 11.5.2018. <https://www.sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=sw5xBgA=&region=s07MBAA=&year=sy4rBwA=&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.0-SNAPSHOT&buildTimestamp=201802280718>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2016b) Toimeentulotukea saaneet 65 vuotta täyttäneet, % vastaavanikäisestä väestöstä. Viitattu: 11.5.2018. <https://www.sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=sw5xAQA=&region=s07MBAA=&year=sy4rBwA=&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.0-SNAPSHOT&buildTimestamp=201802280718>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2017) Toimeentulotuki 2015. Tilastoraportti 46. Viitattu: 22.5.2018. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135647/Tr46_17.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Tilastokeskus (2018a) Pienituloisuusindikaattoreita henkilön sosioekonomisen aseman mukaan 1987–2016. Viitattu: 16.5.2018. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tul__tjt/statfin_tjt_pxt_016.px/?rxid=2165bb65-9d29-4a2b-a2a5-1d7cbc1a8f45

Tilastokeskus (2018b) Yli 64-vuotiaiden kulutusmenot kasvussa. Viitattu: 14.5.2018. https://www.stat.fi/til/ktutk/2016/ktutk_2016_2017-12-28_tie_001_fi.html

Tilastokeskus (2018c) Henkilön kotitalouden toimeentulovaikeudet henkilön oman sosioekonomisen aseman mukaan 2016. Ennakkotietoja Tulonjakotilaston ennakkotiedoista, sähköpostikeskustelu Kaisa-Mari Okkosen kanssa 15.5.2018.

Tourangeau, R. (2000) *The psychology of survey response*. Cambridge University Press: Cambridge.

Tuominen, E. (2008) Näkökulmia eläkeläisten hyvinvointiin – toimeentulosta kulutukseen ja ajankäyttöön. Eläketurvakeskuksen raportteja 4: Helsinki.

Uusitalo, H. (2006) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2: Helsinki.

Vaalavuo, M. (2018) Sosiaali- ja terveystalouden merkitys eläkeläisten toimeentulolle. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 02/2018: Helsinki.

Vaarama, M. & Mikkilä, S. & Hannikainen-Ingman, K. (2014) Suomalaisten elämänlaatu nuoruudesta vanhuuteen. Teoksessa Vaarama, M. & Karvonen, S. & Kestilä, L. & Moisio, P. & Muuri, A. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki.

Vaarama, M. & Siljander, E. & Luoma, M.-L. & Meriläinen, S. (2010) Suomalaisten kokema elämänlaatu nuoruudesta vanhuuteen. Teoksessa Vaarama, M. & Moisio, P. & Karvonen, S. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki.

LIITTEET

Liite 1 Pienituloiset ja koko aineisto taustatekijöiden mukaan, prosenttia

	Pienituloiset (kotitalouden skaalatulot alle 1 000 euroa)				Koko aineisto			
	Osuus, %	Lkm	Miehet, %	Naiset, %	Osuus, %	Lkm	Miehet, %	Naiset, %
Sukupuoli								
Mies	46,3	136	100,0		46,1	1 250	100,0	
Nainen	53,7	176		100,0	53,9	1 659		100,0
Kaikki	100,0	312			100,0	2 909		
Ikä								
55–64	17,9	79	21,6	14,8	12,7	720	13,8	11,8
65–74	42,7	121	41,5	43,7	55,4	1 394	57,6	53,5
75–85	39,4	112	36,9	41,5	31,9	795	28,6	34,7
Kaikki	100,0	312	100,0	100,0	100,0	2 909	100,0	100,0
Eläkelaji								
Vanhuseläke	82,9	234	78,3	86,9	90,2	2 254	89,5	90,8
Osa-tk-eläke	1,0	35	0,7	1,2	1,4	418	1,0	1,8
Täysi tk-eläke	16,1	43	21,0	11,9	8,4	237	9,5	7,4
Kaikki	100,0	312	100,0	100,0	100,0	2 909	100,0	100,0
Kotitalouden koko								
Yksi	43,9	137	37,5	49,4	33,9	938	25,1	41,4
2 tai useampi	56,1	175	62,5	50,6	66,1	1 935	74,9	58,6
Kaikki	100,0	312	100,0	100,0	100,0	2 873	100,0	100,0

Liite 2 Kyselylomake

LOMAKKEEN TÄYTTÖOHJEET

Vastatkaa merkitsemällä rasti oikean tai sopivimman vaihtoehdon mukaiseen ruutuun tai kirjoittamalla kysytty tieto sille varattuun tilaan. Mikäli vahingossa teette merkinnän väärään ruutuun, niin mustatkaa väärä ruutu kokonaan ja merkitkää rasti oikeaan ruutuun.

Valintakysymyksissä rastiitakaa tilannettanne tai näkemystänne parhaiten vastaava vaihtoehto.

Esimerkki 1

Mikä on siviilisäätynne?

- 1 naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa
 2 avoliitossa
 3 eronnut tai asumuserossa
 4 leski
 5 naimaton

Avioimissa kysymyksissä kirjoittakaa vastaus sille varattuun tilaan.

Esimerkki 2

Mikä on syntymävuotenne?

1	9	4	5
---	---	---	---

Useampia osioita sisältävissä kysymyksissä rastiitakaa jokaisen osion kohdalla vaihtoehto, joka parhaiten vastaa näkemyksiänne.

Esimerkki 3

Millaiseksi arvioitte kotitaloutenne nykyisen toimeentulon verrattuna seuraaviin ajankohtiin elämässänne?

	Paljon matalampi	Jonkin verran matalampi	Samantoinen	Jonkin verran korkeampi	Paljon korkeampi	En osaa sanoa
5 vuotta sitten	1 ☐	2 ☐	3 ☒	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Kun olitte 50-vuotias	1 ☐	2 ☒	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

Eläkkeensaajien toimeentulo ja taloudellinen hyvinvointi -kyselytutkimus

TAUSTATIEDOT

1. Mikä on syntymävuotenne?

1	9		
---	---	--	--

2. Sukupuolenne

- mies
 nainen

3. Mikä on siviilisäätyenne?

- naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa
 avoliitossa
 eronnut tai asumuserossa
 leski
 naimaton

4. Jos teillä on puoliso, mitä hän tekee päätoimisesti tällä hetkellä?

- käy työssä palkansaajana
 on yrittäjä
 on työtön
 on eläkkeellä
 opiskelee
 on muusta syystä pois työelämästä
 minulla ei ole puolisoa

5. Oletteko omaishoitaja?

- en
 kyllä, saan omaishoidon tukea
 kyllä, en saa omaishoidon tukea

6. Kuinka monta henkilöä kotitalouteenne kuuluu yhteensä (laskekaa mukaan myös itsenne)?

Kotitalouden muodostavat kaikki henkilöt, jotka asuvat ja ruokailevat yhdessä tai jotka muulla tavoin käyttävät yhdessä tulojaan.

- 1
 2
 3
 4
 5 tai enemmän

7. Kuinka tyytyväinen olette yleisesti ottaen elämäänne nykyisin?

Vastatkaa merkitsemällä rasti jonkin numeron alapuolelle nollan ja kymmenen välillä. Vastatkaa nolla, jos olette äärimmäisen tyytymätön ja kymmenen, jos olette äärimmäisen tyytyväinen.

- 0   1   2   3   4   5   6   7   8   9   10
             en osaa sanoa

8. Millainen terveydentilanne mielestänne on nykyisin?

- ¹ hyvä
² melko hyvä
³ kohtalainen
⁴ melko huono
⁵ huono

9. Rajoittaako jokin pitkäaikainen sairaus, vika tai vamma arkipäiväistä toimintaanne?

- ¹ ei lainkaan
² jonkin verran
³ melko paljon
⁴ erittäin paljon

TULOT JA KOKEMUKSET TOIMEENTULOSTA

10. Kun laskette yhteen kotitaloutenne kaikki tulot, kuinka paljon kotitaloutenne nettotulot (tulot verojen jälkeen) yhteensä kuukaudessa ovat? Jos ette tiedä tarkkaa lukua, voitte kertoa arviolanne.

Laskekaa mukaan kaikkien kotitaloutenne jäsenten saamat palkka- ja yrittäjätulot, sosiaalietuudet sekä omaisuustulot (vuokra-, korko- ja osinkotulot sekä yksityisiin vakuutuksiin perustuvat eläkkeet).

1 ☐ alle 1 000 €/kk	6 ☐ 3 000–3 499 €/kk
2 ☐ 1 000–1 499 €/kk	7 ☐ 3 500–3 999 €/kk
3 ☐ 1 500–1 999 €/kk	8 ☐ 4 000–4 499 €/kk
4 ☐ 2 000–2 499 €/kk	9 ☐ 4 500–4 999 €/kk
5 ☐ 2 500–2 999 €/kk	10 ☐ 5 000– €/kk

11. Millainen merkitys omaisuustuloilla (vuokra-, korko- ja osinkotuloilla sekä yksityisiin vakuutuksiin perustuvilla eläkkeillä) on tällä hetkellä kotitaloutenne toimeentulossa?

- 1 vähäinen
 2 kohtalainen
 3 suuri
 4 minulla ei ole näitä tuloja

12. Kuinka tyytyväinen yleisesti ottaen olette kotitaloutenne nykyiseen taloudelliseen tilanteeseen?

Vastatkaa merkitsemällä rasti jonkin numeron alapuolelle nollan ja kymmenen välillä. Vastatkaa nolla, jos olette äärimmäisen tyytymätön ja kymmenen, jos olette äärimmäisen tyytyväinen.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ en osaa sanoa

13. Kun kotitaloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, saatteko tavanomaiset menonne niillä katetuksi?

- 1 suurin vaikeuksin
 2 vaikeuksin
 3 pienin vaikeuksin
 4 melko helposti
 5 helposti
 6 hyvin helposti

14. Millaiseksi arvioitte kotitaloutenne toimeentulon verrattuna seuraaviin ryhmiin Suomessa?

	Paljon matalampi	Jonkin verran matalampi	Samantoinen	Jonkin verran korkeampi	Paljon korkeampi	En osaa sanoa
Eläkeläiset	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Työssäkäyvät	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Työttömät	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Lapsiperheet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Maahanmuuttajat	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

15. Millaiseksi arvioitte kotitaloutenne nykyisen toimeentulon verrattuna seuraaviin ajankohtiin elämässänne?

	Paljon matalampi	Jonkin verran matalampi	Samantoinen	Jonkin verran korkeampi	Paljon korkeampi	En osaa sanoa
5 vuotta sitten	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Kun olitte 50-vuotias	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

TULOJEN KÄYTTÄMINEN JA NIIDEN RIITTÄVYYS

16. Kun ajattelette kotitaloutenne kuukausituloja ja menoja, jääkö teille välttämättömien menojen (esim. asuminen, ruoka, lääkkeet) jälkeen yleensä rahaa?

- 1 kyllä
2 ei

17. Jos teille jää rahaa välttämättömien menojen jälkeen, niin mihin yleensä käytätte tätä jäljelle jäävää rahaa?

Voitte rastittaa useamman vaihtoehdon.

1 ☐ matkailu	6 ☐ läheisten taloudellinen tukeminen
2 ☐ harrastukset	7 ☐ lahjat perheelle ja läheisille
3 ☐ hyvinvointipalvelut	8 ☐ hyväntekeväisyys
4 ☐ tapahtumat, teatteri, kahvilat, ravintolat	9 ☐ säästäminen
5 ☐ asumisen viihtyvyys	10 ☐ jotain muuta, mitä?

---

18. Miten helppoa tai vaikeaa seuraavien menojen kattaminen on?

	Erittäin vaikeaa	Vaikeaa	Hieman vaikeaa	Melko helppoa	Helppoa	Erittäin helppoa	En käytä rahaa tähän
Ruoka	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Asuminen (esim. vuokra, vastike, lainanhoito, muut käyttökulut)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Lääkkeet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Terveystenhoito (esim. lääkärissä käynti)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Kulkuvälineiden käyttö (julkinen liikenne, oma auto, taksi)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Puhelin ja internet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Kotipalvelut (esim. ateria-, siivous- tai hoivapalvelut)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐

19. Oletteko viimeisen 12 kuukauden aikana joutunut luopumaan taloudellisten syiden vuoksi seuraavista asioista?

Voitte rastittaa useamman vaihtoehdon.

- 1 ruoan laatu ja määrä
- 2 lääkkeet
- 3 terveydenhoito (esim. lääkärissä käynti)
- 4 kotipalvelut (esim. ateria-, siivous- tai hoivapalvelut)
- 5 kulkuvälineiden käyttö (julkinen liikenne, oma auto, taksi)
- 6 uusien vaatteiden ostaminen
- 7 matkailu
- 8 harrastukset, tapahtumat, teatteri, kahvilat, ravintolat
- 9 hyvinvointipalvelut
- 10 ystävien kutsuminen kotiin
- 11 taloudellisen tuen tai lahjojen antaminen läheiselleni
- 12 jotain muuta, mitä? _____
- 13 en ole joutunut luopumaan mistään edellä mainituista

20. Oletteko viimeisen 12 kuukauden aikana joutunut kattamaan välttämättömiä menojanne seuraavilla tavoilla?

Voitte rastiittaa useamman vaihtoehdon.

- 1 säästöjen (esim. pankkitalletusten) käyttäminen
- 2 lainan ottaminen
- 3 taloudellinen apu sukulaisilta tai ystäviltä
- 4 toimeentulotuki
- 5 muu avustus (esim. kirkon tai järjestöjen apu)
- 6 kiinteään omaisuuteen myyminen (esim. auto, kodin irtaimisto, asunto, vene)
- 7 en ole käyttänyt mitään edellä mainituista

21. Kuka hoitaa taloutenne raha-asiat (esim. laskujen maksaminen, pankkiasiat)?

- 1 minä tai puolisoni
- 2 lapseni tai muu sukulaiseni
- 3 joku muu

TALOUDELLISEN AVUN ANTAMINEN JA SAAMINEN

Taloudellisen avun antamisella tai saamisella tarkoitetaan rahan antamisen tai saamisen lisäksi esimerkiksi laskun maksamista tai tavaran tai palvelun ostamista toiselle henkilölle tai näiden saamista toiselta henkilöltä.

22. Oletteko antanut taloudellista tukea (yhteensä yli 250 euroa) viimeisen 12 kuukauden aikana?

Voitte rastiittaa useamman vaihtoehdon.

- 1 lapsille tai lapsenlapsille
- 2 sukulaisille tai ystäville
- 3 muille
- 4 en ole

23. Oletteko saanut taloudellista tukea (yhteensä yli 250 euroa) viimeisen 12 kuukauden aikana?

Voitte rastiittaa useamman vaihtoehdon.

- 1 lapsilta tai lastenlapsilta
- 2 sukulaisilta tai ystäviltä
- 3 muilta
- 4 en ole

24. Oletteko saanut apua tai ostanut alla lueteltuja palveluita viimeisen 12 kuukauden aikana seuraavilta tahoilta?

Voitte rastiittaa useamman vaihtoehdon.

	Lapsilta, lapsenlapsilta	Sukulaisilta, ystäviltä, naapureilta	Viran- omaisilta	Yksityisiltä palvelun- tuottajilta	En ole
Kotityöt (esim. siivous, kaupassakäynti, kodin pihatyöt)	☐	☐	☐	☐	☐
Hoiva (esim. peseytyminen, syöminen, vaatteiden pukeminen)	☐	☐	☐	☐	☐
Kuljetukset (esim. kauppaan, lääkäriin, harrastuksiin)	☐	☐	☐	☐	☐
Remontit tai kodin korjaukset	☐	☐	☐	☐	☐
Kodin laitteiden käyttö (esim. tietokone, kodinkoneet, televisio)	☐	☐	☐	☐	☐
Viranomaisten kanssa asioiminen (esim. kaavakkeiden täyttö, taloudellisten tai oikeudellisten asioiden selvittäminen)	☐	☐	☐	☐	☐

25. Oletteko antanut apua viimeisen 12 kuukauden aikana seuraaville tahoille alla luetelluissa asioissa?

Voitte rastiittaa useamman vaihtoehdon.

	Lapsille, lastenlapsille	Sukulaisille, ystävälle, naapureille	En ole
Kotityöt	☐	☐	☐
Hoiva (esim. lastenlasten hoito)	☐	☐	☐
Kuljetukset	☐	☐	☐
Remontit tai kodin korjaukset	☐	☐	☐
Kodin laitteiden käyttö	☐	☐	☐
Viranomaisten kanssa asioiminen	☐	☐	☐

26. Oletteko viimeisen 12 kuukauden aikana tehnyt vapaaehtoistyötä jossakin yhdistyksessä tai järjestössä tai esimerkiksi kunnan tai kaupungin järjestämänä?

- kyllä, useamman kerran
 kyllä, muutaman kerran
 en ole

ASUMINEN

27. Minkälaisessa asunnossa asutte?

- 1 omistusasunnossa
 2 osaomistusasunnossa
 3 asumisoikeusasunnossa
 4 vuokra-asunnossa
 5 puolison, ystävän tai sukulaisen asunnossa
 6 muu, mikä? _____

28. Asutteko senioritalossa tai palvelutalossa?

Senioritalot ovat tavallisia asuntoja, joiden asukkailla on määritelty alaikäraja (usein 55v-65v). Palvelutalossa asukkaalla on käytössä oma asunto. Palvelutaloissa on hoivahenkilökuntaa ja asumiseen liittyy yksilöllisesti sovittuja palveluita.

	Kyllä	En
Senioritalossa	1 ☐	2 ☐
Palvelutalossa	1 ☐	2 ☐

29. Miten tyytyväinen olette seuraaviin asioihin nykyisessä asunnossanne?

	Erittäin tyytyväinen	Melko tyytyväinen	En tyytyväinen, en tyytymätön	Melko tyytymätön	Erittäin tyytymätön	Asialla ei ole minulle merkitystä
Asunnon toimivuus (helppokulkuisuus, käytettävyys ja varustetaso)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Asunnon kunto	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Palveluiden läheisyys tai saatavuus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Sijainti minulle tärkeisiin ihmisiin nähden	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Asumiseen liittyvät työt (pihatyöt, siivous)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

30. Onko Teillä tällä hetkellä tarvetta tehdä muutostöitä tai remontoida nykyistä asuntoanne tai muuttaa toiseen asuntoon?

	Kyllä, toteutan lähiaikoina	Kyllä, mutta minulla ei ole taloudellista mahdollisuutta	Kyllä, mutta minulla ei ole jaksamista	Ei ole tarvetta
Tarve pieniin muutostöihin (esim. asunnon helppokulkuisuus)	☐	☐	☐	☐
Tarve remontoida	☐	☐	☐	☐
Tarve muuttaa toiseen asuntoon	☐	☐	☐	☐

TYÖSSÄKÄYNTI

31. Oletteko viimeisen 12 kuukauden aikana tehnyt palkkatyötä tai toiminut yrittäjänä?

- en → siirtykää kysymyseen 34
- kyllä, säännöllisesti kokoaikatyötä
- kyllä, säännöllisesti osa-aikatyötä
- kyllä, tilapäisesti silloin tällöin esim. sijaisuuksia tai keikkoja tehden

Kysymykset 32 ja 33 koskevat vain viimeisen 12 kuukauden aikana palkkatyötä tehneitä tai yrittäjinä toimineita.

32. Kuinka suuri merkitys ansiotyöllä on toimeentulossanne?

- erittäin suuri
- melko suuri
- melko pieni
- hyvin pieni

33. Seuraavat väittämät koskevat työssäkäyntiä. Miten hyvin ne pitävät teidän kohdallanne paikkansa?

	Pitää täysin paikkansa	Pitää jokseenkin paikkansa	Ei pidä juurikaan paikkaansa	Ei pidä lainkaan paikkaansa
Haluan lisäansioita, jotta voin tehdä tai hankkia jotain ylimääräistä (esim. ulkomaanmatka).	☐	☐	☐	☐
Minun on pakko tehdä töitä, jotta tulen toimeen.	☐	☐	☐	☐
Käyn töissä, koska työni on mielenkiintoista.	☐	☐	☐	☐
Käyn töissä, koska työhön liittyvät sosiaaliset suhteet ovat minulle tärkeitä.	☐	☐	☐	☐
Olen yrittäjä ja osallistun vielä yritystoimintaan.	☐	☐	☐	☐

34. Tämä tutkimus toistetaan 3 vuoden päästä. Tulosten seurannan kannalta on tärkeää, että tämän tutkimuksen vastaajia on mukana myös seuraavalla tutkimuskierroksella. Voimmeko säilyttää yhteystietonne uutta yhteydenottoa varten?

- kyllä
 ei

Voitte halutessanne antaa tähän palautetta kyselystä sekä täydentää vastauksianne.

KIITOS!

ELÄKETURVAKESKUKSEN
TUTKIMUKSIA

Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2017

Tutkimus tuottaa tietoa 55–85-vuotiaiden eläkeläisten toimeentulokokemuksista. Tutkimuksessa tarkastellaan, miten rahat riittävät tavanomaiseen kulutukseen, mihin rahaa käytetään, millaisiin menoihin toimeentulovaikkeudet kohdistuvat ja millaisesta kulutuksesta on jouduttu tinkimään. Tutkimus perustuu syksyllä 2017 kerättyyn kyselyaineistoon.

ELÄKETURVAKESKUKSEN TUTKIMUKSIA

Eläketurvakeskus on lakisääteinen työeläketurvan kehittäjä, asiantuntija ja yhteisten palvelujen tuottaja. Tutkimuksia-sarjassa julkaistaan tutkimuksellisista lähtökohdista tehtyjä ja tieteelliset kriteerit täyttäviä tutkimuksia eläketurvaan ja eläkejärjestelmiin liittyvistä aiheista.

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN